

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кам'янець-Подільська міська організація Національної спілки краєзнавців України
Управління освіти та науки Кам'янець-Подільської міської ради

НАУКОВІ СТУДІЇ УЧНІВ- СТАРШОКЛАСНИКІВ

Випуск 3

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ЗА ПІДСУМКАМИ РОБОТИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО МІСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК

Кам'янець-Подільський
2016

Рекомендовано до друку вченою радою історичного факультету
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(протокол № 11 від 4 травня 2016 року)

Рецензент:

О.М.Завальнюк, доктор історичних наук, професор кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік УАВО

Редакційна колегія:

В.А. Дубінський, кандидат історичних наук, доцент, декан історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
(співголова редакційної колегії);

С.В. Старченко, начальник управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради (співголова редакційної колегії);

О.Б. Комарніцький, кандидат історичних наук, доцент, голова Кам'янець-Подільської міської організації Національної спілки краєзнавців України (відповідальний редактор);

Л.В. Баженов, доктор історичних наук, професор, академік УАН;

С.М. Морозюк, методист з суспільних дисциплін науково-методичного центру управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради;

А.Г. Філінюк, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, академік УАВО

Н.Є. Ніколайчук, методист з позашкільної освіти науково-методичного центру управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради.

Наукові студії учнів-старшокласників: збірник наукових повідомлень за підсумками роботи Кам'янець-Подільської філії Малої Академії наук. Випуск 3 / [редкол.: В.А. Дубінський (співгол.), С.В. Старченко (співгол.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 44 с.

Видання здійснене за підтримки депутата VII скликання Кам'янець-Подільської міської ради, голови МО партії «Рідне місто»

Василя Гаврилюка.

ФОРМУЛА УСПІХУ В МАН

Однією з перспективних форм роботи з інтелектуально обдарованою молоддю є діяльність **Малої академії наук**, де виховано багато талановитих учених, державних діячів, творчих індивідуумів різних фахів. Кам'янець-Подільське міське наукове товариство діє як структурний підрозділ Хмельницького територіального відділення Малої академії наук України. Наукове товариство, до складу якого входять шкільні наукові осередки та товариства, як творче об'єднання більше 200 учнів, забезпечує їм інтелектуальний і духовний розвиток, підготовку до активної діяльності в галузі науки, професійне самовизначення. МАН є вдалою організаційно-методичною структурою, яка створює умови й залучає здібну та обдаровану молодь до наукової, експериментальної, винахідницької діяльності з історії, археології, краєзнавства, літературознавства, математики, фізики, біології, хімії, економіки, технічної творчості, тощо.

Відповідно до Положення про Кам'янець-Подільське міське наукове товариство МАН, з метою виявлення, підтримки обдарованої учнівської молоді, залучення її до наукових досліджень та створення умов для самореалізації особистості в сучасному суспільстві, 21, 22 та 24 грудня 2015 року на базі НМЦ управління освіти і науки НВК №14, 16 було проведено I етап Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт. Працювали усі 12 наукових відділень, в їх роботі взяли участь 89 учнів загальноосвітніх навчальних закладів: математики - 9; технічних наук - 3; комп'ютерних наук - 6; хімії та біології - 14; мовознавства - 11; літературознавства, мистецтвознавства, фольклористики - 13; історії - 9; філософії та суспільствознавства - 8; економіки - 2; фізики та астрономії - 4; екології та аграрних наук - 7; наук про Землю - 3.

13-14 лютого 2016 року в м. Хмельницькому проходив II (обласний) етап Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН. Інтелектуальні змагання проводились на базі Хмельницької гуманітарно-

педагогічної академії, ректор якої є Президентом Хмельницького територіального відділення МАН. Кам'янець-Подільське наукове товариство представляла команда у складі 34 юних науковців. За результатами усіх випробувань переможцями та призерами стали:

№	Учасник, секція	Навчальний заклад	Тема наукової роботи	Науковий керівник	Місце
1.	Чорна Іванна Віталіївна в секції «Літературна творчість», 11 клас	Ліцей	Свобода особистості та право вибору в контексті авторського світобачення (на матеріалі збірки есе Іванни Чорної «Уроборос»)	Пристаї Людмила Йосипівна, вчитель української мови та літератури ліцею, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист	I
2.	Золочевська Софія Олегівна в секції «Мистецтвознавство», 10 клас	НВК №14	Маківська садиба як втрачена пам'ятка палацово-паркової архітектури кінця XVIII ст.	Коваль Світлана Орестівна, вчитель української мови та літератури НВК №14, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист	III
3.	Кривак Анна Вікторівна в секції «Українська мова», 10 клас	НВК №16	Ментальні особливості кольороназв у сучасних українських постмодерністських текстах	Лупійчук Алла Вікторівна, вчитель укр. мови і літератури НВК №16, вчитель-методист, заслужений працівник освіти України	II
4.	Драганова Наталія Павлівна в секції «Англійська мова», 11 клас	НВК №16	Архаїзми англійської мови в сучасному літературному дискурсі (на прикладі твору Дж. Р.Р.Толкіна «Легенда про Сігурда та Гудрун»)	Пухальська Ірина Зіновіївна, вчитель англійської мови НВК №16, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист	II
5.	Кармалюк Павло Сергійович в секції «Теоретична фізика», 11 клас	Ліцей	Фізика тектонічних процесів	Криськов Цезарій Андрійович, кандидат фізико-математичних	II

				наук, доцент КПНУ	
6.	Дембіцький Валентин Валентинович в секції «Експериментальна фізика», 11 клас	Ліцей	Алюмінієва батарея. Залежність ЕРС батареї від концентрації сольового розчину	Смольницький Юрій Михайлович, вчитель фізики ліцею, вчитель вищої категорії, вчитель-методист	II
7.	Мельник Валерія Сергіївна в секції «Зоологія, ботаніка», 10 клас	НВК №14	Аспленій Муровий як фітоіндикатор в умовах м. Кам'янця- Подільського	Любінська Людмила Григорівна, доктор біологічних наук, професор кафедри біології та методики її викладання природничого факультету КПНУ	II
8.	Тимофійова Ілона Русланівна в секції «Психологія», 11 клас	НВК №8	Об'єктивні та суб'єктивні чинники прояву страху соціальної взаємодії у підлітків	Ходякова Наталія Леонтіївна, практичний психолог НВК №8, спеціаліст вищої категорії	II
9.	Горєлов Дмитро Олександрович в секції «Охорона довкілля та раціональне природо- користування», 11 клас	НВК №14	Забруднення важкими металами територій, прилеглих до автомагістралей (на прикладі м. Кам'янця- Подільського)	Душанова Тетяна Віленівна, завідувач лабораторії екологічного моніторингу КПНУ	II
10.	Сальва Карина Анатоліївна в секції «Агрономія», 11 клас	НВК №17	Обґрунтування елементів технології вирощування сафлору красильного в умовах лісостепу західного	Шейко Ірина Миколаївна, асистент кафедри селекції, насінництва і загально біологічних дисциплін ПДАТУ	III

11.	Харламова Валерія Русланівна в секції «Екологія», 9 клас	ЗОШ №15	Оцінка екологічного стану заказника місцевого значення «Устянський» та охорона рідкісних видів	Зелінська Марина Олександрівна, вчитель біології ЗОШ №15, спеціаліст	Ш
12.	Стара Олександра Володимирівна в секції «Філософія», 10 клас	НВК №14	Мережева взаємодія як фактор особистісного становлення людини: соціально-філософський аналіз	Ганаба Світлана Олександрівна, доктор філософських наук, доцент кафедри філософських дисциплін К-ПНУ ім. І.Огієнка	П
13.	Коруняк Богдана Юрійівна в секції «Правознавство», 10 клас	ЗОШ №10	Сучасний конституційний процес в Україні як інструмент творення суверенної Української держави європейського типу	Печиного Леонід Антонович, директор ЗОШ №10, вчитель історії та права, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист	І
14.	Олійник Вікторія Борисівна в секції «Всесвітня історія», 10 клас	НВК №9	Фрідріх II – «король-філософ»	Палилюлько Олена, кандидат історичних наук, вчитель історії НВК №9	Ш
15.	Власюк Олександр Іванович в секції «Історія України», 10 клас	НВК №16	Правове становище української шляхти і селян у другій половині XV-XVI ст.	Ващук Дмитро Петрович, кандидат історичних наук, вчитель історії НВК №16, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист	І
16.	Дужев Михайло Юрійович в секції «Історія України», 9 клас	Ліцей	Військова та розвідувальна діяльність кобзарів	Атаманчук Сергій Іванович, вчитель історії ліцею, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист	Ш
17.	Боднар Олександр Сергійович	СЗОШ №1	Підвищення ефективності на	Теличко Іван Іванович, вчитель	П

	в секції «Технологічні процеси та перспективні технології», 9 клас		геотермальних електростанціях з бінарним циклом	фізики СЗОШ №1, спеціаліст II категорії	
18.	Олійник Максим Вадимович в секції «Матеріалознавство», 11 клас	Ліцей	Синтез матеріалів для нового покоління флеш-пам'яті	Криськов Цезарій Андрійович, кандидат фізико-математичних наук, доцент КПНУ ім.І.Огієнка	I
19.	Іваськова Олександра Костянтинівна в секції «Географія та ландшафтознавство», 9 клас	НВК №17	Тенденції та розвиток фестивального туризму в м. Кам'янці-Подільського	Мисько Тетяна Орестівна, вчитель географії НВК №17, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист	II
20.	Дулепа Олена Вадимівна в секції «Гідрологія», 10 клас	НВК №17	Гідрологічні особливості та екологічний стан річки Смотрич в межах міста Кам'янця-Подільського	Мисько Тетяна Орестівна, вчитель географії НВК №17, спеціаліст вищої категорії, вчитель-методист	II

Протягом квітня місяця в м. Києві проходив III (заключний) етап Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН. Наших четверо учнів (I місця) гідно представили Хмельниччину і троє з них досягли високих результатів:

- II місце - Чорна Іванна Віталіївна, учениця 11 класу ліцею в секції «Літературна творчість»;
- III місце - Власюк Олександр Іванович, учень 10 класу НВК №16 в секції «Історія України»;
- III місце - Олійник Максим Вадимович, учень 11 класу ліцею в секції «Матеріалознавство».

Саме вони та їх наукові керівники дотримались провідних манівських принципів:

- ✓ зміст дослідження обов'язково повинен поєднуватися з навчальною метою, загальними потребами суспільства та актуальними питаннями сьогодення;
- ✓ наукове дослідження – безперервний процес, його не можна виконати за декілька днів;

- ✓ науково-дослідницька діяльність учня – обов’язково керований процес з боку дорослих. Педагог-наставник (науковий керівник) навчає методики дослідження, консультує учня в процесі виконання роботи, визначає методику, шляхи вирішення поставлених проблем та завдань, враховуючи інтелектуальні та психологічні особливості дитини, оцінює здобуті результати;
- ✓ у здійсненні продуктивного наукового дослідження обов’язкове поєднання керованої науково-дослідницької діяльності із самостійною, самоосвітньою діяльністю учня, яка є основою інтелектуального росту дитини, формування її творчої особистості.

Бажаємо успіху і надалі! І нехай кожен знайде свою формулу успіху!

*Н.Є.Ніколайчук, методист по роботі з
обдарованими дітьми науково-методичного
центру управління освіти і науки Кам’янець-
Подільської міської ради*

Вікторія Вільчанська,
учениця 10 класу
Кам'янець-Подільського НВК № 13
Науковий керівник: **Спасюк О.І.,**
вчитель історії та правознавства

МОЛОДІЖНІ СУБКУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

Вивчення різних аспектів молодіжної субкультури дуже актуально, і пов'язано це, насамперед, з тим, що молодь є однією з найбільш схильних до впливу соціальних груп, а в умовах трансформації українського суспільства саме від того, якими цінностями буде володіти молодь, залежить розвиток суспільства в цілому.

Слово «культура» походить від латинського «культивувати» або «обробляти», і саме в такому розумінні («мистецтво землеробства») воно вживалося до початку вісімнадцятого століття.

Пізніше його стали відносити і до людей, що відрізнялися витонченими манерами, начитаністю, музикальністю. У повсякденному житті, на рівні масової свідомості, слово культура досі асоціюється з гарним вихованням, відвідуванням театрів і музеїв, художньої ерудицією [10, с. 230].

Сучасне наукове визначення культури значно ширше. Під культурою розуміються переконання, цінності і виразні засоби, які є загальними для певної групи людей і служать для упорядкування досвіду і регулювання поведінки членів цієї групи [11, с. 123].

Контркультура – поняття в сучасній культурології та соціології, що використовується для позначення соціокультурних установок, що протистоять фундаментальним принципам, пануючим у конкретній культурі, а також ототожнюється з молодіжною субкультурою 60-х рр., що відбиває критичне ставлення до сучасної культури і відкидання її як «культури батьків» [12, с. 347].

З 60-х років ХХ століття поняття «молодіжна субкультура» починають пов'язувати з поняттям «контркультура». Головне завдання контркультури – створення «нової людини», формування нових відносин між людьми, вироблення нових соціальних, моральних норм, принципів, ідеалів, етичних та естетичних критеріїв [7, с. 211].

У 1950 році американський соціолог Д. Райзмен у своїх дослідженнях вивів поняття субкультури як групи людей, які навмисно обирають стиль і цінності, яким віддається перевага меншістю.

Так, субкультура являє собою частину культури суспільства, що відрізняється від переважаючої. Вона створює власну унікальну культуру, що включає особливу систему цінностей, мову, манеру поведінки, одяг та інші аспекти.

Таким чином, в сучасній науці під субкультурою розуміється особлива сфера культури, суверенне ціннісне формування всередині панівної культури, що відрізняється власним ціннісним ладом, звичаями, нормами.

У вітчизняній соціології для позначення членів молодіжних субкультур використовувався термін «неформальні молодіжні об'єднання».

Неформальні об'єднання молоді – це несанкціоновані владою, автономно і спонтанно виникаючі молодіжні групи і рухи, об'єднані спільними ідеалами і

інтересами, відмінними від загальноприйнятих, традиційних уявлень про престижне і корисне [5].

За допомогою своїх неформальних об'єднань молодь досягає самоідентифікації по відношенню до старшого покоління, долучаючись – часто в конфліктній формі – до активного політичного життя і сприяючи соціальному контролю над владою [5].

Культура розуміється нами як загальноприйняті форми поведінки в суспільстві. Під контркультурою ми розуміємо, насамперед, ідеологічний напрям, який суперечить існуючому напрямку розвитку суспільства. Слід зазначити, що домогшись своєї мети, контркультура зникає як факт.

Субкультура – це, насамперед, спосіб життя, що припускає наявність спільноти. Таким чином, субкультура – це, насамперед, система норм і цінностей, що відрізняють групу від більшості товариств. Вона формується під впливом таких факторів, як вік, етнічне походження, релігія, соціальна група або місце проживання. Цінності субкультури не означають відмову від національної культури, прийнятої більшістю, вони виявляють лише деякі відхилення від неї. Однак, більшість, як правило, відносяться до субкультури з недовірою або несхваленням.

Молодіжна субкультура – це та культура, яку створюють для себе молоді люди всередині певного об'єднання. Культура, субкультура, молодіжна субкультура, контркультура пов'язані між собою і взаємодіють.

Аналіз різних типів молодіжних субкультур показує, що це явище динамічне і розвивається та проявляється через безліч форм. Вони відрізняються за своїм походженням і внутрішньою організацією, у різний історичний час, одні були більш актуальні, ніж інші. Молоді люди в пошуках своєї ідентичності можуть належати відразу до декількох молодіжних субкультур. Велика різноманітність типологій і класифікацій говорить про те, що феномен молодіжної субкультури є багатограним, і він не може бути вивчений і позиції якоїсь однієї з типологій.

Однією з найпоширеніших спільнот є молодіжні рухи, які пов'язані з певними жанрами музики. Імідж музичних субкультур формується багато в чому як наслідування сценічного іміджу популярних у даній субкультурі виконавців.

Однією з перших музично-молодіжних субкультур сучасності були хіпі – молодіжний рух пацифістів і шанувальників рок-музики. Багато чого з їхнього іміджу (зокрема, мода на довге волосся) і світогляду перекочувало в інші субкультури.

У 1970-80-ті рр. слідом за новими жанрами в рок-музиці сформувалися металісти і панки. Перші – культивували особистісну свободу і незалежність. Останні ж, володіли яскраво вираженою політичною позицією: девізом панк-року була і залишається ідеалізована анархія [3, с. 19].

Яппі (англ. Yuppie, Young Urban Professional – молодий міський професіонал). Ідеологія яппі на пострадянському просторі сформувалася на неприйнятті соціальної нерівності, ліні, некомпетентності [9].

В якості особливої субкультури з властивими їй цінностями зразками поведінки також можна розглядати дуже модну в останні роки культуру гламуру.

Готи – це представники молодіжної субкультури що зародилася в кінці 70-х років ХХ століття, вони мають специфічне іронічно-філософське ставлення до навколишнього світу і життя. [6, с. 90].

Емо (від англ. Emotional – емоційний) – молодіжна субкультура, що з'явилася в Україні порівняно недавно. Вираження емоцій є головним правилом для представників цієї субкультури [2, с. 21].

Досить популярною в Україні є субкультура рейву. Невід'ємною частиною рейверських стилів життя є нічні дискотеки з потужним звуком, комп'ютерною графікою, променями лазерів [4, с. 163].

Байкери – субкультура, мотоциклісти, яких у нас часто іменували рокерами, що неточно: рокери – це любителі рок-музики. Перших байкерів називали «харлеїстами» – по відомій марці мотоцикла «Harley-Davidson». Найчастіше байкери – це вікова категорія від 25 років і старше [4, с.124].

Розвиток Інтернету спричинив поширення в Україні такої молодіжної субкультури як хакерів – комп'ютерних користувачів, програмістів, які дотримуються активної, наступальної лінії поведінки в мережевому просторі [8, с. 128].

Анімешники – це фанати специфічних мультиплікаційних фільмів аніме або японської субкультури в цілому.

Найагресивніші представники молодіжних субкультур – це скінхеди. Їхня ідеологія полягає в тому, що всі, хто не скінхеди – вороги скінхедів [8, с. 109].

Футбольні хулігани – особи, які порушують громадський порядок, що зв'язують свої дії з футбольними пристрастями і обґрунтовують їх ними.

Існує так само протиставлена футбольним хуліганам молодіжна субкультура ультрас [1, с. 251].

Не менш яскрава і популярна так само і субкультура хіп-хопу. До основних типів хіп-хоп культури можна віднести: реп, брейк, графіті, діджеїнг, деякі види спорту.

Субкультура графіті являє собою цілий напрям сучасного «стріт-арту». Графіті у вузькому сенсі – це своєрідний характерний розпис, зроблений за допомогою фарб, які розпилюються з балончиків, з майже обов'язковою присутністю тексту.

Існує рух екстремалів, до яких відносяться скейтбордисти, сноубордисти, серфери. Головне для екстремалів – це не досягнення певних результатів, а гострота відчуттів.

Таким чином, можна сказати, що для молодіжної субкультури кінця ХХ – початку ХХІ ст. для якого характерне поєднання двох або більше різних напрямків субкультур.

Немає таких субкультур, які б виникли і розвинулися в нашій країні, всі вони прийшли до нас із заходу. Єдине, про що ми можемо говорити, як про таке, що зародилося в Україні – це гоп-культура (гопники). За однією з основних версій дана субкультура зародилася в післявоєнному Харкові (50-ті роки ХХ століття). Сьогодні представниками даної субкультури є менше 2% молоді [9].

На базі навчально-виховного комплексу №13 м. Кам'янця-Подільського серед учнів 9-11 класів проводилось дослідження на тему: «Молодіжні субкультури та їх вплив на суспільство». Метою бесіди була актуалізація та впорядкування учнівських знань про субкультури, їх назви, ознаки, класифікацію, історію

виникнення, потенціально небезпечність окремих субкультур (деструктивних) та вивчення впливу молодіжної субкультури на особистість старшокласника.

Результати цього анкетування говорять про те, що більшість старшокласників вважають субкультури захопленням, яке погано впливає на людину, проте серед них є такі, що захоплюються музикою чи стилем одягу деяких субкультур. Частина учнів відноситься до учасників подібних угруповань нейтрально, або ж мають друзів-неформалів. І лише малий відсоток учнів є членами молодіжних субкультур. Для них субкультура – це «те, що найбільше допомагає в житті», «спосіб життя», «круто», вони живуть за ідеями своєї групи та відносяться до свого захоплення цілком серйозно.

Підводячи підсумок, хочемо відзначити, що молодь – це рушійна сила будь-якого суспільства і його майбутнє. Молодіжна субкультура важлива для соціуму, вона відіграє важливу роль у становленні особистості молодої людини. Вона дає поштовх до саморозвитку та реалізації творчих здібностей молоді.

Список використаних джерел та літератури

1. Баєва И. Психология молодёжной субкультуры: риск и перспективы роста [Текст] / И. Баева // Народное образование. – 2010. – №2. – С. 248-254.
2. Баронова М. Черно-розовые дети [Текст] / М. Баранова // Литературная газета. - 2008 - №37. - С. 13 - 70.
3. Булигіна А. А. Субкультуры и контркультура: грани взаимодействия [Текст] / А. А. Булыгина // Социис - 2009. - № 4. - С. 19-23.
4. Головенько В. А. Українські молодіжні рухи в ХХ столітті [Текст] / В. А. Головенько. - К. : АЛД., 2000. - 244 с.
5. Карп'як В. Молодіжні субкультури // Спілка української молоді. [Електронний ресурс] <http://www.cym.org/ua/content/subcult1.asp>.
6. Косарецкая С. В. О неформальных объединениях молодежи [Текст] / С.В. Косарецкая, Н.Ю. Синагина. - М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. - 159с.
7. Культурологія: навчальний довідник [Текст] / під ред. Т. Б. Гриценко. - К.: Центр навчальної літератури, 2008. - 427 с.
8. Омельченко Е. Л. Молодежные культуры и субкультуры / Е. Л. Омельченко. - М. : Институт социологии РАН, 2000. - 261 с.
9. Сауленко Л. І. «Молодіжні субкультури : український контекст» [Електронний ресурс] / Л. І. Сауленко. – Режим доступу: <http://www.altruism.ru/sengine.cgi/13/38>.
10. Формування світоглядної культури молоді [текст] / під ред. В. Г. Табачковського. - К. : Наукова думка, 2004. - 371 с.
11. Черниш Н. И. Соціологія. Курс лекцій [текст] / Н. И. Черниш. - Львів: Кальварія, 2003. - 312 с.
12. Якуба О. Н. Неформальные молодежные движения : причины и история возникновения [Текст] / О. Н. Якуба // Методология, теория и практика социологического анализа современного общества. - Х., 2004. - С. 345-348.

Мирослава Громницька,
учениця 10 класу Кам'янець-Подільського НВК №9
у складі спеціалізованої школи I-III ступенів
з поглибленим вивченням англійської мови
та школи мистецтв
Науковий керівник: **Палилюлько О.М.,**
канд. істор. наук, вчитель історії

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКА ДЕРЖАВА ЗА ЧАСІВ ПРАВЛІННЯ ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО

Нами досліджено, що Данило Романович, князь Галицько-Волинського князівства, був людиною високих політичних, державних і військових здібностей, діячем високого польоту. В умовах ворожого оточення, не маючи достатньої опори на Русі, він вів запеклу сорокарічну боротьбу з боярською опозицією й довів її до переможного фіналу, відновивши централізоване Галицько-Волинське велике князівство. Данило докладав титанічних зусиль до консолідації земель Південно-Західної Русі, зміг відстояти свій суверенітет як від монголо-татар, так і від польських та угорських агресорів.

Історія Галицько-Волинського князівства, насамперед доба її найвищого піднесення – правління Данила Романовича Галицького, завжди привертала увагу істориків. Перед дослідницею постає завдання: дослідити моменти найбільшого піднесення могутності держави Романовичів, правління Данила Романовича Галицького. Серед здобутків цього правителя - збирання «отчини» після періоду уособиці в Галичині та на Волині у першій третині XIII століття, відбиття натиску угорців, поляків і татар, легітимація своєї держави на європейській арені шляхом отримання корони від апостольського престолу тощо.

Актуальність вивчення досліджуваної теми зумовлена відсутністю її належного висвітлення в історичній літературі, потребою її об'єктивного та неупередженого дослідження.

Новизна роботи зумовлена необхідністю проаналізувати з урахуванням досягнень сучасної історіографії та наявних історичних джерел діяльність Данила Галицького, спрямовану на збереження територіальної цілісності земель Галицько-Волинського князівства.

Методологічною основою статті є численні праці. Особливо варто відзначити праці М.Ф.Котляра, І.Крип'якевича, П.Грицака, С.Беляєва, Л.М. Гумільова, М.Костомарова, М.Грушевського, Я. Шабали, в яких автори досліджують роль Данила Галицького як правителя, що об'єднав більшість українських земель, та всю свою діяльність спрямовував на збереження територіальної цілісності держави та захист її від зовнішніх ворогів.

Об'єкт дослідження – історія Галицько-Волинської держави першої та другої третин XIII століття.

Предметом дослідження є соціальні, політичні та економічні процеси, що відбувалися на теренах Галицько-Волинської держави у період правління Данила Романовича Галицького.

Мета роботи – простежити період відновлення Данилом Романовичем єдності Галицько-Волинської держави, проаналізувати внутрішню та зовнішню політику князя.

Для її реалізації ставляться такі завдання:

- з'ясувати роль Романовичів у міжусобній боротьбі, розглянути процес збирання ними батьківської спадщини;
- охарактеризувати внутрішню політику Данила Галицького, звернувши увагу на її основні напрямки – боротьбу з боярською олігархією, створення нових міст, розбудову війська;
- дослідити зовнішню політику Данила Романовича, особливу боротьбу з польською, угорською та монголо-татарською загрозою.

Методами дослідження є загальноісторичні методи: проблемний, хронологічний, історико-порівняльний.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 1205 р., коли після загибелі князя Романа Мстиславовича розпочалась боротьба за землі Волині та Галичини, і до 1264 р., тобто до смерті Данила Галицького.

У процесі дослідження було досягнуто поставленої мети та з'ясовано, що Галицько-Волинське князівство часів Данила Романовича Галицького – доба найбільшого економічно-культурного піднесення та політичного посилення Галицько-Волинської держави

Час його правління – маючи кордони по Карпатах, Дніпру та Дунаю, Галицько-Волинська держава стала найбільшою державою Європи.

Велику увагу приділено саме постаті Данила Романовича, адже після тривалої та напруженої боротьби відновив і розбудував Галицько-Волинську державу, створену його батьком Романом Великим. З перемінним успіхом чинив упертий опір монгольській експансії, одночасно нейтралізуючи військові спроби західних сусідів втручатися у внутрішні справи його держави. Сприяв розвитку міст, залучаючи туди ремісників і купців. За його правління побудовано Холм, Львів, Кремянець, Данилів, Стіжок, відновлено Дорогочин. Переніс столицю з Галицько-Волинського князівства Галича до Холму.

Сподіваючись на допомогу західних союзників у боротьбі із Золотою Ордою, прийняв від Папи Римського 1253 року пропозицію коронації, став королем всієї Русі.

Данило спирався на широкі маси населення, які вели боротьбу проти іноземної агресії і влади великих бояр. Йому не вдалося здійснити свого найголовнішого наміру – визволити руські землі з-під ординського ярма. Але державна організація, яку він створив, була настільки сильна, що ханські орди не змогли її зруйнувати. Він був людиною непересічних політичних і військових здібностей. Незважаючи на несприятливі умови ворожого оточення, протягом сорока років вів війну з боярською опозицією й здолав її. Головними ідеями його життя були відновлення Галицько-Волинського великого князівства й вигнання монголо-татарських поневолювачів з Русі. Не вина Данила, що йому не вдалося здійснити другий задум. Занадто сильними були окупанти, занадто слабкою Русь, бо залишалася роз'єднаною. Але все те аж ніяк не применшує життєвого подвигу Данила, князя галицького.

Відзначимо також, що дана тема може становити не лише історико-теоретичний, але й прикладний інтерес. Адже можна простежити низку аналогій між Галицькою та Волинською землями XIII століття та сучасною Україною. Так, можна провести певні порівняння між Волинню – оплотом міцної князівської влади – і Галичиною, де провідні позиції належали потужним боярським родам, а також чітким розподілом між сучасними заходом та сходом України, що суттєво відрізняються за політичними симпатіями, роллю у політичному житті так званих олігархів. Разом із тим централізоване Галицько-Волинське князівство, відновлене 1245 р. Данилом Романовичем і, здавалось, доволі міцне, як показали наступні по його смерті події, трималось в основному на енергії й авторитеті цього князя. Його смерть призвела до розпаду цього політичного організму.

У процесі нашого дослідження ми можемо сказати, що своїм нащадкам Данило Романович залишив державу, що попри зовнішньополітичні труднощі, займала помітне місце на європейській арені, змогла відстояти свій суверенітет як від монголо-татар, так і від польських та угорських агресорів.

Однією з головних заслуг галицько-волинського великого князя була та, що він продемонстрував усьому світові можливість успішної боротьби з Ордою, завдавши кілька поразок орді Куремси. Йому не пощастило скинути вороже ярмо, бо надто сильними виявились завойовники, надто роз'єднаною — Русь. Для визволення від Орди тоді ще не склались об'єктивно-історичні умови.

Вміщений у Галицько-Волинському літописі посмертний панегірик-похвала виглядає надто сухим і клішованим з огляду на велетенську постать і масштаби діянь цього князя. У ньому присутня хіба що єдина жива риса: любов до брата Василька. Щоправда, високі оцінки Данилові Романовичу щедро розсипані в тексті першої й основної частини Галицько-Волинського літопису, яку прийнято називати Літописцем Данила Галицького.

Список використаних джерел та літератури

1. Галицько-Волинський літопис: Дослідження. Текст. Коментар / За ред. М.Ф.Котляр. – К.: Наукова думка, 2002. – 400 с.
2. Беяева С.А. Южнорусские земли во второй половине XIII-XIV вв. – К.: Наукова думка, 1982. – 116 с.
3. Бушков И. Россия, которой не было: загадки, версии, гипотезы // www.lib.ru
4. Вернадский Г.В. Монголы и Русь // www.gumilevica.ru
5. Вишневська Г. Рік Данила Галицького // Українське слово. – 2003. – Число 8 (20-26 лютого). – С.13.
6. Головка А.Б. Князь Роман Мстиславич // Вопросы истории. – 2002. – №12. – С.52-70.
7. Головка О.Б. Князь Роман Мстиславович та його доба. – К.: Стилос, 2001. – 250 с.
8. Головка О. Боярська фронда в Галичині // Пам'ять століть. – 2002. – №5. – С.49-61.
9. Грицак П. Галицько-Волинська держава. – Нью-Йорк: Обнова, 1958. – 175 с.
10. Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV століття. – К.: Наукова думка, 1991. – 541 с.

11. Грушевський М.С. Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. / АН України. Інститут укр. археографії та ін.; Редкол.: П.С.Сохань (гол.) та ін. – Т.2: До року 1340. – К.: Наукова думка, 1992. – 544 с.
12. Гумилёв Л.Н. Древняя Русь и Великая Степь // www.gumilevica.ru
13. Данілов І. Князь Данило Галицький // Край Кам'янецький. – 1994. – 26 квітня. – С.3.
14. Дашкевич Я. Українські землі в часах галицько-волинської державності (кінець Х – середина XIV ст.) // Пам'ять століть. – 2002. – №4. – С.3-22.
15. Древнерусские княжества X-XIII веков. – М.: Наука, 1975. – 303 с.
16. Заброварний Б., Шабала Я. Данило Романович – галицько-Волинський князь, король руський // Розбудова держави. – 2005. – №5-6. – С.69-83.
17. Ідзьо В. Король Данило та Галицько-Волинська держава XIII ст. у відносинах із тевтонським орденом // Історія України. – 2004. – №33-34 (вересень). – С.15-17.
18. Ісаєвич Я. Князь і король Данило: суспільство, церква, держава (до 800-річчя народження Данила Галицького) // КС. – 2002. – №1.
19. Історія війн і збройних конфліктів в Україні: енциклопедичний довідник / Авт.-упор. О.І.Гуржій та ін. – К.: Видавництво гуманітарної літератури, 2004. – 520 с.
20. История Украинской ССР. В 10 т. – Т.2. Развитие феодализма. Нарастание антифеодальной и освободительной борьбы (Вторая половина XIII – первая половина XVIII в.). – К.: Наукова думка, 1982. – 592 с.
21. Каргалов В.В. Монголо-татарское нашествие на Русь. XIII век. – М.: Просвещение, 1966. – 136 с.
22. Каргалов В.В. Даниил Галицкий // В кн.: Полководцы X-XVI вв. – М.: Издательство ДОСААФ СССР, 1989. – С.61-82.
23. Кирпичников А.Н. Военное дело на Руси в XIII-XIV вв. – Л.: Наука, 1976. – 104 с.
24. Котляр М.Ф. Історія дипломатії Південно-Західної Русі. – К., 2002. – С.105.
25. Котляр М.Ф. Данило Галицький (1201-1264 рр.). – К.: Наукова думка, 1979. – 185 с.
26. Котляр М.Ф. Полководці Давньої Русі. – К.: Україна, 1991. – 151 с.
27. Котляр М.Ф. Історія України в особах: Давньоруська держава. – К.: Україна, 1996. – 240 с.
28. Котляр М. Найдавніша повість про Данила Галицького // КС. – 1992. – №1. –
29. Котляр М. Галицько-Волинська Русь у XIII ст. (До 800-ліття утворення Галицько-Волинського князівства) // КС. – 1999. – №6. – С.3-14.
30. Котляр М.Ф. Галицько-Волинське князівство (до 800-ліття утворення) // УІЖ. – 2000. – №1. – С.21-31.
31. Котляр М. Галицько-Волинське велике князівство XIII ст. // Історія України. – 2000. – №6 (лютий). – С.3-5.
32. Котляр М. Галицько-Волинське велике князівство XIII ст. // Історія України. – 2000. – №7 (лютий). – С.8-11.
33. Котляр М. Галицько-Волинське велике князівство XIII ст. // Історія України. – 2000. – №8 (лютий). – С.9-11.
34. Котляр М. Дипломатія галицьких і волинських князів в XII-XIII ст. // Київська старовина. – 2000. – №4. – С.3-14.

35. Котляр М. Данило Романович Галицький (до 800-ліття з часу народження) // КС. – 2001. – №2. – С.103-117.
36. Кравченко С. Кривая империя // www.lib.ru
37. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.: Наукова думка, 1984. – 173 с.
38. Литвин В. Історія України. У 3 т. – Т.І. З найдавніших часів до кінця XVIII ст. – К.: Видавничий дім „Альтернативи”, 2003. – 864 с.

Михайло Дужев,
учень 9 класу
Кам'янець-Подільського ліцею
Науковий керівник: **Атаманчук С.І.,**
учитель історії

ВІЙСЬКОВА ТА РОЗВІДУВАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОБЗАРІВ

Аналіз опублікованих праць із кобзарської тематики показав, що кобзарів уявляли й розуміли часто лише як знедолених, убогих жебраків-калік, співців важкої долі українського народу, будителів національно-визвольних змагань. Проте не дослідженою залишається їхня військово-розвідувальна діяльність.

Кобзарі вважались чарівниками, наділеними магічною силою. Вони асоціювались з козацькими характерниками, адже на знаменитих народних картинах козак Мамай майже завжди зображений з бандурою в руках. Мали кобзарі свою таємну мову, звану лебійською, свій традиційний танець – лебійська скакомка, свої ритуали й традиції. Також співці володіли особливою технікою кобзарської боротьби «кустурцем».

Більшість дослідників доходять висновку, що коріння кобзарського мистецтва сягає в період Київської Русі. Однією з мандрівних спільнот були скоморохи. У давньому Новгороді були знайдені під час розкопок стародавні так звані «криловидні» гуслі скомороха, вік яких датується X-XII ст. На зворотній стороні цих гуслів виکارбований знак воїнів – лев. Скоморохи з давніх-давен виступали й у якості розвідників. 584 року візантійський імператор, відбиваючись від нападів антів, зустрів із своїм військом трьох слов'янських гусярів. Послідовниками княжих і дружинних співаків типу Бояна, які співали лицарські пісні, стали кобзарі.

Чимало українських, польських і російських вчених-істориків та етнографів досліджували різні аспекти кобзарського руху. Вони збирали українські думи та історичні пісні (В. Ломиковський, М. Цертелєв, М. Максимович, І. Срезневський, П. Лукашевич та ін.), присвячували свої студії побуту, традиціям і звичаям кобзарів, бандуристів та лірників (П. Куліш, П. Єфименко, Ц. Нейман, В. Боржковський, К. Студинський, М. Сперанський, К. Квітка та ін.), аналізували та вивчали мову й поетичний стиль дум (В. Перетц, П. Житецький), їх музичну форму (Ф. Колесса, М. Грінченко), досліджували історію музичних інструментів (М. Лисенко, Г. Хоткевич, А. Гуменюк та ін.).

У ХХ ст. вчені робили спробу прослідкувати основні етапи розвитку кобзарства (XIX–XX ст.) та охарактеризувати життя і творчість найвидатніших

кобзарів, бандуристів і лірників (Ф. Лавров, Б. Кирдан, А. Омельченко та ін.). У результаті з'явилися наукові праці, у яких, по суті, переказано відомі факти, описані дослідниками ХІХ ст.

Із самого початку існування кобзарів про них було відомо як про вправних воїнів, розвідників та людей, які були наділені незвичайними можливостями.

Лицарський бойовий дух завжди підтримувався піснею та музикою, а також бойовими вигуками та закликами.

У період національно-визвольної революції ХVІІ ст. кобзарі зазвичай діяли разом з козаками, були їхньою розвідувально-диверсійною мережею.

Хмельницький знав ціну кобзарям як співакам, так і воїнам. Де треба було таємно пройти через ворожий табір, розвідати ворожі становища, передати вістку, піснями підготувати народ, зробити якусь диверсію, пускалися в діло кобзарі. Сліпі і, з першого погляду, немічні, вони могли, не викликаючи підозри своєю беспорядністю, робити великі справи. Інколи під маскою сліпого міг ховатися зрячий. І коли з таких кобзарів була створена ціла мережа, тоді для ворога наставали страшні часи. Із жахом та ненавистю пов'язані шляхетські реляції й спогади про часи козацьких війн та про диверсійну роботу кобзарів.

Недарма польський король Ян Казимир після поразки шляхти під Корсунем лютував: «Козаків я не боюся, а от кобзарів наказую усіх піймати та вирубати».

Особливо ефективними кобзарі-диверсанти були в нічних умовах, адже вночі вони завдяки добре розвинутим іншим відчуттям мали перевагу над зрячими воїнами.

Також відомо про участь кобзарів у гайдамацьких повстаннях. Так, наприклад кобзарі-бандуристи Василь Варченко, Прокіп Скрыга та Михайло Саповий були учасниками гайдамацького повстання в 1768 р., а після розгрому Коліївщини були страчені разом з іншими повстанцями 1770 р. в містечку Кодні. Василь Варченко грав і співав у загоні гайдамацькому Ремези, а Прокіп Скрыга супроводжував у поході гайдамаків та донських козаків, закликав до боротьби проти гнобителів. Навів козаків на пана Спендовського, який знущався над своїми підданими. Гайдамацьким бандуристом був і Данило Бандурка (справжнє прізвище Кихлієвський). Навчившись грати на бандурі, ще маючи 10 років у Кобзаря Матвія Волошина в м. Богуслові, далі був три роки придворним бандуристом у Київського губернатора Леонтієва, а після його смерті в 1754 р. подався на Запорізьку Січ, де пробув шість років «упражняєсь при охотних козаках бандурною грою», за що одержував від козаків одяг і гроші. 1760 р. його, як бандуриста, підмовили піти з гайдамаками. Спершу зимував із гайдамаками в зимівнику на річці Інгул, а далі «куди закине вольна-воленька». У гайдамацьких походах підбадьорював повстанців своєю грою та співом. 1761 р. був доставлений у фортецю св. Єлисавети як «запорозький гайдамака» й ув'язнений царською владою. Подальша доля Бандурки не відома.

Однією з найвидатніших постатей у кобзарстві є Антін Головатий (1744-1797), який був послом - дипломатом запорізьких козаків. Ще малим хлопчиком А.Головатий прийшов на Січ і був спершу молодиком при боці кошового отамана. Добре освоївши гру на бандурі, вмів виконавським мистецтвом впливати на слухачів. Коли царський уряд відмовився видавати козакам домовлену оплату за участь козаків у воєнних походах, козаки послали «за жалованієм» бандуриста

Головатого, який успішно налагоджував усі доручені йому справи в Петербурзі чи Москві. Так, із дипломатичними місіями від козаків А.Головатий відряджався і в 1768 р., і в 1774 р. Як бандурист, він створив кілька власних творів, які дійшли до наших днів. У 1771 р. обирався писарем Самарської паланки, а 1796 р. очолив 2 полки козаків у поході на Персію.

Ми звикли уявляти кобзарів сліпими й безпомічними старцями. Насправді ж вони могли відстояти себе перед будь-яким ворогом, особливо це стосувалось нічних умов, де кобзарі навіть мали перевагу над зрячими людьми. Кожен кобзар повинен був бути озброєний палицею-костурцем, від якої й пішла назва боротьби, а також особливим «свяченим ножем», який традиційно носили на грудях під сорочкою.

Техніка «костурця» базувалась на розкритті в людини унікальних резервних можливостей, адже лише таким чином вона могла компенсувати втрату зору. Так Гнат Хоткевич у своїх працях про кобзарів-лірників згадує про мандрівного волинського лірника, який заробляв на життя не лише грою на лірі, а й охотницькими боями з селянами. Порфирій Мартинович у своїх записках про незрячого кобзаря Гаврила Зелінського з Костянтинограда відзначав його надзвичайну силу й уміння битися навкулачки. А знаменитий кобзар Остап Вересай славний був не тільки своєю співогрою, але й великим хистом до бійок і ніколи нікому не дозволяв себе ображати. Інший знаменитий миргородський кобзар-віртуоз 30-х років ХХ ст. Андрій Саранча також майстерно володів холодною зброєю і, попри свою невиразну статуру та незрячість, часто виходив переможцем у бійках зі злодіями, які постійно зазіхали на його гаманець.

Використанню кобзарів у військовій справі як розвідників сприяли звичаї та традиції народних співців, їх цехова організація, таємна лебійська мова.

В усі часи боротьби за державність України кобзарі були на стороні борців за незалежність. Кобзарі-бандуристи були в лавах Січових стрільців та Української Галицької Армії, в загонах УПА та підпільних з'єднаннях, які боролися з німецькими окупантами.

Список використаних джерел та літератури

1. Боржковський В.В. Лірники. – Київська старовина. – 1889. – Т.26. – №9. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/star10.htm>
2. Вертій О.І. Український Гомер (Життя і творчість Остапа Вересая) [Текст]/ О.І. Веретій//Українська мова та література в школі. –1991. –№ 12. –С. 36–39.
3. Дубас О.І. Корифей кобзарського мистецтва України: (До 200-річчя від дня народження Остапа Вересая) [Текст] / О.І.Дубас // Народна творчість та етнографія. – 2003. – № 4. – С. 47– 51
4. Жеплинський Б.М. Коротка історія кобзарства в Україні. [Текст]: /Б.М.Жеплинський ; Львів: Край, 2000. – 195 с.
5. Жеплинський Б. М., Ковальчук Д. Б.: Українські кобзарі, бандуристи, лірники. [Текст]: енциклопедичний довідник/ Б. М.Жеплинський, Д. Б.Ковальчук; Львів: Галицька видавнича спілка, 2011. – 315 с.
6. Жеплинський Б.М. Кобзарство/ Енциклопедія сучасної України/ [Електронний ресурс] Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=8828

7. Жеплинський Б.М. Кобзарськими стежинами [Електронний ресурс] Режим доступу: www.ukrcenter.com/Література/Богдан-Жеплинський/25832-7/Кобзарськими-стежинами
8. Каляндрук Т.Б. Загадки козацьких характерників. [Текст]: /Т.Б.Каляндрук; Львів: Піраміда, 2007. – 288с.
9. Каляндрук Т. Б.Таємниці бойових мистецтв України [Текст]: / Т.Б. Каляндрук; Львів: Піраміда, 2007. – 304 с.
10. Кушпет В.Г. Старцівство: мандрівні співці-музиканти в Україні (XIX – поч. XX ст.) [Текст]: наукове видання./ В.Г. Кушпет; Київ: Темпора, 2007. – 592 с
11. Лавров Ф.І. Кобзарі. Нариси з історії кобзарства в Україні [Текст]: /Ф.І.Лавров; Київ: Мистецтво, 1980. – 254 с.
12. Матяш І.Б. Студії з думознавства. Історіографічний нарис[Текст]/ І.Б.Матяш// Народна творчість та етнографія. – 2008. – №6. С.– 64 – 89
13. Місевич К.Ф. Бандурист Антін Митяй. // Літопис Червоної Калини, 1931, № 9. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://nezboryma-nasiya.org.ua/show.php?id=255>
14. Мисик Ю., Плохій С., Стороженко І. Як козаки воювали. – Дніпропетровськ: Січ, 1991. 302 с.
15. Степанков В.С. Розвідка і контррозвідка Богдана Великого [Текст]: /В.С.Степанков; Кам'янець-Подільський: Медобори, 2008. – 264с
16. Чабада М.Кобзарі та лірники [Текст]/ М.Чабада // Дивослово. – 1998. – № 6. – С. 25 – 27 .
17. Черемський К.П. Традиційне співоцтво. Українські співці-музиканти в контексті світової культури [Текст]: / К.П.Черемський; Харків: Глас, 2008. – 248 с.
18. Черемський К.П. Шлях звичаю [Текст]: /К.П.Черемський; Харків: Глас, 2002. – 445 с.
19. Черемський К.П. З історії нищення українського кобзарства[Текст]/ К.П.Черемський // Нова Україна. –1993. – №2. – С.15 – 22.
20. Шабліовський Є.С. Українські народні кобзарі та їхні думи і пісні [Текст]/ Є.С. Шабліовський // Народна творчість та етнографія. – 1982. – №1. – С. 42–44
21. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків [Текст]:/Д.І.Яворницький Київ: Наукова думка. – Т.1. - 581с.

Вікторія Олійник,
 учениця 10 класу Кам'янець-Подільського НВК №9
 у складі спеціалізованої школи І-ІІІ ступенів
 з поглибленим вивченням англійської мови
 та школи мистецтв
 Науковий керівник: **Палилюлько О.М.,**
 канд. істор. наук, вчитель історії

ФРІДРІХ ВІЛЬГЕЛЬМ ІІ - «КОРОЛЬ-ФІЛОСОФ»

На сучасному етапі розвитку Української держави, коли ми долучаємося до європейських цінностей, ми маємо знати історію Європи, її видатні історичні

постаті. В процесі наукового дослідження ми виявили, що найбільшої могутності та зовнішньополітичних успіхів Пруссія досягла при Фрідріху II (1712-1786 рр., який правив у 1740-1786 рр.) — талановитому організаторові та полководцеві. Король Пруссії Фрідріх Вільгельм II намагався провадити реформи у дусі «освіченого абсолютизму», за що отримав прізвисько «король-філософ».

Фрідріх II Великий возвеличив свою монархію успішними війнами та реформами, більш за все клопотав про посилення і поліпшення армії. Всі матеріальні сили країни приносилися в жертву цієї необхідності. Фрідріх II був, дійсно, слугою держави, бо страшно багато працював, в усі державні справи вникаючи і втручаючись сам, не маючи біля себе справжніх міністрів, але та його ідея, що влада повинна передусім мати на увазі благо всіх підданих, ним не здійснювалася. По суті, він залишив недоторканим становий лад Пруссії з усіма привілеями дворянства, з усією приниженістю бюргерства, і кріпосним поневоленням селян.

Актуальність теми полягає в тому, що в історії не так багато монархів-полководців, яких ще за життя називали Великим. Саме при його правлінні Пруссія досягла могутності та зовнішньополітичних успіхів.

Методологічною основою статті є праці переважно російських авторів Суворіна А.С., Коні Ф., Родригеса А.М., Кривогуза І.М., В. В. Бітнера, Юровскої Е.Е.

Мета статті – полягає в тому, щоб на основі аналізу опублікованих джерел, проаналізувати політику дусі «освіченого абсолютизму».

Методами дослідження слугували загальноісторичні методи: проблемний, хронологічний, історико-порівняльний.

У процесі дослідження ми можемо сказати, що найбільшої могутності та зовнішньополітичних успіхів досягла Пруссія при Фрідріху II (1712-1786 рр., правив у 1740-1786 рр.) — талановитому організаторові та полководцеві. Він отримав чудову освіту, читав французькі книги — краще знав французьку мову, ніж німецьку, яку ще вважав, — переписувався з Вольтером і намагався провадити реформи у дусі «освіченого абсолютизму», за що отримав прізвисько «король-філософ». Король сприяв розвитку промисловості та мануфактур, оскільки розумів, що чим багатшими будуть його піддані, тим більші податки вони зможуть платити; опікувався будівництвом шляхів, каналів; держава допомагала осушувати болота, залучала на нові землі колоністів, піклувалася про введення нових сільськогосподарських культур, особливо картоплі. Були проведені судові реформи — відмінено тортури, введено кодекс права, за яким всі піддані визнавалися рівними перед законом; проголошено свободу віри та друку, введено початкову освіту, яка була обов'язковою; покращено становище державних селян, які отримали право на володіння землею та передачу її у спадок, заборонено зганяти селян із землі та впорядковано барщину. Король правив самодержавно, без міністрів. Головною своєю метою він вважав посилення влади дворян та їхнє збагачення.

Та найулюбленішим дітищем Фрідріха II, як і його батька, була армія, що за чисельністю посіла 4 місце в Європі, нараховуючи 200 тис. чоловік, і вважалася найкращою на континенті. На її утримання йшло 2/3 державних видатків. У зовнішній політиці король вважав основним ворогом Австрію і разом з Англією

розпочав проти неї війну. Однак на боці Австрії виступили Франція, Росія, Саксонія, Швеція, Іспанія. У ході Семилітньої війни (1756-1763) Фрідріх виявив себе видатним полководцем, отримавши перемогу над австрійськими та французькими військами. Однак у 1759 р. він був вщент розбитий росіянами при Кунерсдорфі, російська армія зайняла Берлін, однак ситуацію врятували смерть російської імператриці Єлизавети Петрівни і прихід до влади Петра III, який був фанатичним прихильником Фрідріха і всього пруського. За мирним договором Пруссія зберегла захоплену в Австрії найбагатшу провінцію Сілезію. Після першого поділу Польщі до Пруссії приєднано Західну Пруссію, і Фрідріх оволодів майже всім південним узбережжям Балтійського моря. На момент смерті Фрідріха Великого чисельність пруських підданих зросла до 6 мільйонів, а Пруссія стала великою європейською державою.

Фрідріх спромігся перетворити Пруссію з європейської околиці в економічно сильну і політично реформовану країну. Надбання Сілезії було проведено з метою забезпечення процвітаючої пруської індустрії необробленими матеріалами та ресурсами потрібними для будівництва та модернізації. Король захищав ці індустрії високими тарифами та мінімальними обмеженнями вітчизняного ринку. Були побудовані іригаційні канали між Віслою та Одрою, осушені численні місцеві болота, нові овочі (картопля та ріпа) були введені в агрикультуру. Одербрюх, регіон на берегах Одри був приєднаний до пруського королівства без військового конфлікту. З допомогою французьких експертів Фрідріх установив нову податкову систему, яка приносила більше доходів державі, ніж попередня. Фрідріх Великий доручив Йоганну Ернсту Готцковському сприяти інтернаціональній торгівлі та, щоб створити конкуренцію Франції, побудувати шовковий завод, де би працювало 1500 осіб.

Поліпшення і реформи були зроблені Фрідріхом II лише в галузях народного господарства, судочинстві та громадській освіті. У першому відношенні важливі були заходи з осушення боліт, залученню в країну колоністів, поліпшенню шляхів сполучення, розвитку обробної промисловості в дусі системи Кольбера.

В області судочинства Фрідріхом II зроблено було дуже багато. Особлива комісія (під головуванням канцлера Кокцей) повинна була переглянути і з'єднати в одне ціле всі колишні пруські закони, але переробка ця повинна була, на думку Фрідріха II, здійснитися в дусі нових філософських ідей. Результатами зазначеної роботи був спочатку «Фрідріха кодекс», який покращує судочинство, а потім «Загальне земське право», опубліковане тільки при наступникові Фрідріха II. Король стояв за повну незалежність суду від адміністрації і хотів, щоб судді суворо трималися закону, не слухаючись ніяких сторонніх навіювань.

У галузі народної освіти Фрідріх II справив деякі поліпшення у вищій і середній освіті. Він запровадив загальну початкову освіту й налагодив професійне навчання ремесел, торгівлі, державної служби та ведення сільського господарства.

На момент смерті Фрідріха Великого чисельність пруських підданих зросла до 6 мільйонів, а Пруссія стала великою європейською державою.

Список використаних джерел та літератури

1. Вольтер. Мемуари / Вольтер. Избранные сочинения М.: ОГИЗ, 1947, с.413-414

2. Ерусалимский А.С. Германская история в новое и новейшее время Т.1 М.: Наука, 1970 – 390 с.
3. Косенко Л. Великий довідник школяра для учнів 5-11 класів / Косенко Л. – Х.: Школа, 2003. – 872 с.
4. Кони Ф.А. История Фридриха Великого / Кони Ф.А. Издание М.К. Липса – СПб, 1844г. с.762
5. Кривогуз И. М. Очерки истории Германии с древних времен / Кривогуз И. М., Каган М.А. – М.: Учпедгиз, 1959 г. – 359 с.
6. Кривогуз И.М. Новая история стран Европы и Америки / Кривогуз И.М. – М.: 2003. – 909 с.
7. Нарочницкий А.А., Нова история т.1 / Нарочницкий А.А., Вишняя школа – М.: 1975 г. – 638 с.
8. Ненахов Ю.Ю. Войны и кампании Фридриха Великого / Ненахов Ю.Ю. – Минск: Издательство Харвест ISBN , 2002. – 816 с.
9. Родригес А.М. Новая история стран Европы и Америки XVI-XIX ст. часть 1 / Родригес А.М. – М.: Изд. центр ВЛАДОС, 2005.- 528 с.
10. Соколов Б.В. Семилетняя война (1756-1763р.р.) 100 великих войн / Соколов Б.В., – М.: Вече, 2001. – 539 с.
11. Суворин А.С. "Фридрих Великий". Серия "Сто великих людей" / Суворин А.С. – М.: Видання Суворин А.С , 1894-1917 рік – 148 с.
12. Туполев Б. М. Фридрих II, Россия и первый раздел Польши / Туполев Б. – М. // Новая и новейшая история. – 1997. – № 5. – 376 с.
13. Фрэйзер Д. Фридрих Великий / Фрэйзер Д. – М.: Издательство АСТ», 2003. – 606 с.
14. Шилов А.В. Фридрих II Великий 1712-1786р.р. Король Пруссии и ее полководец в Семилетней войне 100 великих военачальников / Шилов А.В., – М.: Вече, 2004. – 603 с.
15. Юровская Е.Е. Новая история / Юровской Е.Е., Полтавский М.А. – М.: 1972. – 775 с.

Олександр Рудик,

учень 11 класу Кам'янець-Подільського ліцею

Науковий керівник: **Пристаї А.В.,**

учитель історії

ВІЙСЬКОВО-ЕКОНОМІЧНЕ ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ ПОДІЛЛЯ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (ЛИПЕНЬ 1914 – БЕРЕЗЕНЬ 1917 РР.)

Історія людства знає безліч війн, які впливали на розвиток цивілізації і народів, а Перша світова війна, що почалася влітку 1914 року і тривала до кінця 1918 року, перевершила своїми масштабами і кровопролиттям все, що відбувалося раніше в історії найбільших міжнародних конфліктів. Наслідки її суттєво вплинули на подальшу долю Європи та багато в чому визначили суперечливий поступ України у ХХ столітті. Значні території були окуповані російськими та австро-угорськими військами, промисловість і господарство занепали, а цивільне

населення, зірване з місць постійного проживання, страждало від усіх негараздів воєнного життя. Звернення сучасних дослідників до проблематики Першої світової війни набуває нині особливої актуальності.

Цей короткий у хронологічному відношенні період насичений різноманітними подіями і явищами у різних аспектах життя України. Адже саме в цей час відбулося формування позицій провідних політичних партій щодо ключових подій і ставлення до перспектив суспільного розвитку. Крім того, економічні, соціальні процеси, діяльність громадських організацій на Поділлі у період війни недостатньо вивчені й містять багато питань, які практично не висвітлені в літературі.

Усі геополітичні катаклізми ХХ ст. почалися з Першої світової війни – найважливішої події цієї доби, що відкрила нову епоху в історії світової цивілізації. Вона була закономірним наслідком загострення суперечностей між великими європейськими державами, але й одночасно проявом їхньої внутрішньої кризи – політичної системи старого світу, накопиченням соціальних, міжнаціональних проблем у суспільстві. Війні передувало вбивство 28 червня 1914 року в Сараєво австро-угорського престолонаслідника Франца-Фердинанда Габсбурга та його дружини. Сараєвські постріли і липнева балканська криза поклали початок ланцюговій реакції воєнних, соціальних, революційних потрясінь, що охопили світ і тривали майже століття [3, с. 45-52].

Геополітичне становище України з неминучістю детермінувало її особливе місце у стратегічних планах обох ворогуючих коаліцій і за будь-якого можливого варіанта розвитку подій перетворювало українські землі на один з найважливіших плацдармів воєнного протиборства, а народ прирікало на тяжкі випробування. 23 липня Австро-Угорщина пред'явила Сербії ультиматум і почала готуватись до війни. 24 липня в Російській імперії було оголошено мобілізацію по Київському, Одеському, Московському та Казанському військових округах. Спочатку вона проводилась таємно, але після оголошення 28 липня Австрією війни Сербії Микола II наступного дня підписав указ про проведення в названих округах загальної офіційної мобілізації. Її розпочали 31 липня. 1 серпня Німеччина заявила про початок війни з Російською імперією. На той час вже було організовано Північно-Західний (проти Німеччини) та Південно-Західний (проти Австро-Угорщини) фронти. Останній проходив по території України і мав довжину до 400 км. Його командування знаходилось у Києві [8, с. 22].

На Австро-Угорському кордоні спочатку було тихо. Незважаючи на початок бойових дій Німеччиною, імперія Габсбургів не оголошувала війни своєму сусідові. Лише 6 серпня імператор Франц-Йосип оголосив війну Росії, проти якої було зосереджено близько 50%: армії – усього 1,5 млн. солдатів, 2500 гармат, 1800 кулеметів. Головнокомандуючим арміями Південно-Західного фронту було призначено генерала М.Іванова. Начальником генерального штабу став О. Алексєєв. До складу фронту входило 4 армії, які розташовувались з півночі на південь у такому порядку: 4-а (командувач генерал А. Зальца), 5-а (генерал П. Плеве), 3-тя (генерал М. Рузький), 8-а (генерал О. Брусилов) [6, с. 234-245]. Штаб останньої знаходився у м. Вінниця. На кінець липня армія була сконцентрована на лінії Проскурів – Антонівці – Ярмолинці у складі чотирьох неповних корпусів, двох кавалерійських дивізій та трьох козачих дивізій. На початку серпня

командуючий прибув у Проскурів, куди перемістився штаб восьмої армії [11, с. 145-150].

16 серпня О.Брусилов отримує наказ почати просування до державного кордону на р. Збруч. Авангард російської армії під командуванням генерал-майора О. Павлова перейшов кордон та захопив австрійський Гусятин. Залишивши в місті незначні сили, козаки відійшли на російську територію. Перша спроба взяти Гусятин сходу австрійцям не вдалася, і лише 18 серпня вони увійшли в місто. З метою зриву наступу росіян царські війська завдали превентивного удару, розгорнувши 16 - 17 серпня наступ на Кам'янець-Подільський. Місто захищали сім рот ополченців, але вони без бою відступили до Нової Ушиці, і столиця губернії опинилась під владою австрійців [1, с. 73]. Одночасно царські війська за потужної артилерійської підтримки форсували Збруч у районі м. Сатанів чисельністю 30 – 40 тис осіб. Під час обстрілу пошкоджень було завдано Свято-Троїцькому жіночому монастирю. Далі австро-угорські війська рушили на Городок. Щоб зупинити прорив, росіяни перекидають до містечка батальйон 14 стрілецького полку та дві гармати 4-го артилерійського дивізіону. Підкріплені місцевим гарнізоном вояки зайняли оборону на західній околиці Городка. Очолив російський відділ генерал-майор Л.І. Жигалін [5, с. 876]. Бій розпочала австрійська артилерія. 17 серпня батарея обстріляла російський обоз на дорозі Городок-Ярмолинці. Але її вогонь не завдав значних втрат противнику, який встиг окопатися. Близько 4-ї години в наступ перейшли спішені угорські гусари – гордість імперії Габсбургів. Це була смілива, але безглузда атака. Коли гусари наблизились до російських окопів, їх впритул зустрів шквальний рушнично - кулеметний та артилерійський вогонь. За кілька хвилин атака захлинулася, загинули майже всі. Важко поранений командир дивізіону угорців майор Бацай потрапив у полон. З перемінним успіхом бій тривав ще кілька годин. Під вечір залишивши на полі бою сотні вбитих, австрійці відступили до Сатанова. Гусари фельдмаршал-лейтенанта Е. фон Фрорайха підійшли до міста вже в темряві та сходу спробували переправитись через р. Збруч біля Сатанівського монастиря. Але піхотні частини, що охороняли переправу, сприйняли відступаючу кінноту за наступ російських козаків та зустріли її кинджальним вогнем. Зчинилась страшна паніка, в результаті якої вершники попали в заболочену місцевість, де багато з них потонуло або загинуло під копитами власних коней. Поразка була настільки жахливою, що командир дивізії Ернест фон Фрорайх застрелився. І хоча за статусом родича кайзера його мали поховати у Відні, але він знайшов свій спокій у могилі біля с. Калагарівка на Тернопільщині. У 1990-х роках її було сплюндровано «чорними археологами» [11, с. 145-150].

Командуючий Південно-Західним фронтом наляканий взяттям Кам'янця-Подільського наказав командарму О. Брусилову визволити захоплене ворогом місто. Але генерал відповів, що розпорошувати свої сили перед початком Галицької битви не вважає можливим – і не виконав наказу. Командуючий фронтом М. Іванов змушений був відмінити розпорядження. 18 серпня війська 8-ї армії форсували р. Збруч увійшовши на територію Східної Галичини та маючи завдання не допустити відступу австро-угорців за р. Дністер. Відступаючи з Сатанова, австрійці арештували близько 80 осіб, зруйнували приміщення урядових установ. Війська Брусилова успішно наступали в напрямку річок Дністер і Прут.

Коли цісарські підрозділи дізналися про наступ росіян, вони поспішно залишили Кам'янець, не завдавши йому шкоди, і повністю повернули контрибуцію його жителям, побоюючись, що Брусилов у свою чергу не пожаліє австрійських міст і накладе на них ще більше стягнення [1, с. 74-76].

Бої кінця 1914 – початку 1915 років проходили за межами Подільської губернії, але залишали її фактично прикордонною зоною, особливо після Горлицького прориву австро-німецьких військ та відступу російської армії. Протягом травня – червня 1915 року росіяни залишили Галичину і лише восени зупинилися на рубежі Дубно – Кременець – Тернопіль – Кам'янець-Подільський. Було зведено нанівець всі успіхи Південно – Західного фронту та підірвано дух війська [2, с. 145-147]. Відступаючи, росіяни нищили військові та мирні об'єкти, що завдало шкоди цивільному населенню. У червні 1915 року всіх сатанівських іудеїв було виселено вглиб імперії. Командування пояснювало це убезпеченням тилів російської армії. Усіх євреїв підозрювали в шпигунстві на користь австрійців. Лише у 1916 році депортованим дозволили повернутися додому [4, с. 123-130]. З огляду на наближення фронту зростала потреба в евакуації населення. За пропозицією Ради Міністрів, схваленою Миколою II, при кожному з фронтів були призначені надзвичайно уповноважені з влаштування біженців. Першочергово евакуації підлягали населення та ресурси 100-верстної прифронтової смуги Волинської та Подільської губерній. За наказом головнокомандуючого арміями Південно-Західного фронту, всі надлишки урожаю і худоби здавалися в казну за плату, встановлену губернським комітетом. Біженці з поселень сходились до пунктів, указаних поліцією, де з них формували партії по 1 тис. осіб. У подальшому вони переходили у відомство керівників губерній, у які виселялися: з Кам'янецького повіту – у Воронежську губернію, Проскурівського, Летичівського, Вінницького, Ушицького, Літинського і Брацлавського – у Саратовську, Могилівського – в Астраханську губернію. Пік масового біженського руху через територію Подільського краю припав на серпень – вересень 1915 року. А вже в листопаді цей процес фактично завершився. Евакуація населення з прифронтових районів губернії була однією з найдраматичніших сторінок в історії Першої світової війни. Рятуючись від можливої смерті в окупації та знущань з боку ворога, люди, прихопивши найнеобхідніше, тікали, розраховуючи на підтримку влади і громадських організацій. Не кращим було становище й тих, хто залишався. Умови воєнного часу та відсутність нормальної інфраструктури призводили до перебоїв у постачанні предметів першої необхідності та викликало неабиякі труднощі в житті населення регіону [7, с. 151-158].

На 1916 рік Росія планувала розгорнути наступ на всіх фронтах, який мав призвести до закінчення війни. 30 березня командуючим Південно-Західним фронтом було призначено О. Брусилова. 10 квітня 1916 року в Кам'янці-Подільському та Хотині побував Микола II, який оцінював боєздатність військ. Наступ Південно-Західного фронту розглядався як другорядний, але генерал Брусилов планував по-іншому. Четвертого червня на лінії від Луцька до Чернівців росіяни перейшли в атаку. Ця подія увійшла в історію як Брусиловський прорив. Наступ тривав до 20 вересня 1916 року. На території Подільської губернії розташовувались 9-а та 7-а армії під командуванням генералів Л. Лечицького та Д. Щербачова. Сьома армія з району Проскурова розгортала наступ через Терєбовлю

на Львівський напрямок. Дев'ята у кількості п'яти корпусів, 489 гармат та 28 літаків, виступивши з району Кам'янця- Подільського, повинна була прорвати фронт через р. Дністер і захопити Чернівці. У результаті запеклих боїв 18 червня місто було взяте. Лише в середині вересня російські війська видихались і зупинились на лінії Золочів – Галич – Станіслав – Ворохта. Війна перейшла в позиційну(окопну) фазу. Фронт втратив вбитими і пораненими до 1,5 млн. осіб. Жодне з поставлених завдань не виконали, противника не розгромили, війні не видно було кінця [9, с. 150-155]. Невдача Брусиловського прориву викликала значне незадоволення народу. У лютому 1917 року монархію було повалено. 2(15) березня імператор Микола II зрікся престолу. Того ж дня до влади у Петрограді прийшов Тимчасовий уряд. Прогресивне українство підтримало проголошення демократії в Росії. 4(17) березня в Києві було створено громадське об'єднання – Центральну Раду. В історії України відкривалась нова сторінка – сторінка боротьби за національне самовизначення та незалежність [10, с. 167-174].

Отже, військові дії Першої світової війни виявили свій деструктивний вплив на життя населення Подільської губернії. Негативні соціально – економічні тенденції в Російській імперії звели нанівець довоєнні перспективи краю на відносно стабільний осередок сільського та міського життя та значно погіршили матеріальне становище подолян, створивши підґрунтя для прийдешніх революційних змін у країні та губернії зокрема.

Список використаних джерел та літератури

1. Брусилов А. Мои воспоминания: Воспоминания. Мемуары / А. А. Брусилов. – Мн.: Харвест, 2003. – 432 с.
2. Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. В 2 т. Т.1 / НАН України; упоряд. О. Реєнт.- К.: Вид-во "КЛІО", 2013. – 783 с.
3. Вержховский Д.В. Первая мировая война 1914-1918 гг. / Д.В. Вержховский – М.: Военное издательство Министерства обороны СССР, 1954. – 116 с.; Первая мировая война 1914-1918. – М.: Наука, 1968. – 375 с.
4. Жванко Л. М. Біженство Першої світової війни в Україні: Документи і матеріали (1914-1918рр.) : монографія / Л.М Жванко.- Х.: ХНАМГ, 2010.- 360 с.
5. Залесский К. Кто был кто в Первой мировой войне / К.А.Залесский. - М.:ООО «Издательство АСТ», 2003. - 894 с.
6. История Первой мировой войны 1914-1918 гг.: у 2 т. / [А.М. Агеев, Д. В. Вержховский и др.]; под ред.И.И. Ростунова — М.: Наука, 1975.- 2 т. - 708 с.
7. Кліщинський П. Примусова евакуація населення і майна з прифронтових губерній Правобережної України в червні-жовтні 1915 р. / П. Кліщинський // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К.: Інститут історії України, 2009. – Випуск XVI. – С. 151 - 158.
8. Кліщинський П. Прикордонні бої на території Поділля на початку Першої світової війни (на матеріалах преси) / П. Кліщинський // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: Збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів та аспірантів. Вип. 6. В 3-х томах. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, 2007. – Т.1. – С. 22 - 23.

9. Кліщинський П. Бойові дії на території Поділля в роки Першої світової війни // П. Кліщинський / Воєнна історія Поділля та Буковини: матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25-26 листопада 2009 р. – К.: Центральний музей Збройних Сил України, 2009. – С. 150 - 155.
10. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: кін. ХІХ – поч. ХХ ст.: зародження, еволюція, діяльність, історична доля / А. І. Павко.- К.:Либідь,1999. – 247 с.
11. Соловей В.П. Перша світова війна і Поділля [Текст] /В. П. Соловей // Воєнна історія Поділля та Буковини: Науковий збірник: Матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції 25-26 листопада 2009 р. в м. Кам'янець-Подільський : збірник / М-во оборони України, Центральний музей Збройних Сил України, Кам'янець-Подільська міська Рада, Кам'янець-Подільський нац. ун-т, Нац. акад. наук України, Інститут історії України, Центр дослідження історії Поділля. - 2009. - С. 145 - 150.

Марина Сомик,
учениця 11 класу
Кам'янець-Подільського НВК «Антей»
Науковий керівник **Мадудяк В.С.,**
вчитель історії

ВИКОРИСТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО КОДЕКСУ У БОРОТБІ З РЕЛІГІЄЮ ТА ЦЕРКВОЮ В УРСР (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Верховенство закону є невід'ємною складовою правової держави. Однак законодавство нерідко перетворюється на інструмент політичної боротьби. Особливо це характерно для антидемократичних режимів, до числа яких належав Радянський Союз. Яскравим відображенням пануючого в СРСР, а отже і в УРСР, розуміння законів є вислів ідеолога радянської системи В. Леніна «закон є засіб політичний, це політика» [6, с. 5].

Подолання релігійного світогляду розглядалося як невід'ємна складова побудови комуністичного суспільства і законодавство було покликане цьому сприяти. Однак традиційно для радянської системи «боротьба з світоглядом» нерідко переростала у боротьбу з його носіями – тобто у даному випадку віруючими. При цьому впродовж більшої частини історії Радянського Союзу методи примусу явно домінували над методами переконання, а отже основним інструментом подолання релігійності ставали репресії щодо віруючих. Як справедливо зазначив Ю. Вільховий «вище політичне керівництво СРСР проводило політику силового тиску на релігійні організації, надаючи їй вигляду боротьби із порушеннями радянського законодавства про культури» [4, с.111].

Найчастіше до віруючих застосовували засоби адміністративного впливу. В РСР основними документами, що регулювали адміністративні відносини у сфері релігії та церкви, були Кодекс адміністративного права, затверджений рішенням Центрального Виконавчого Комітету України в 1927 році та Декрет «Про

адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні культу» Президії Верховної Ради УРСР від 26 березня 1966 року [1, с. 217].

У Кодексі адміністративного права 1927 р. розглядались питання про релігійні обряди (ст. 350-374). Віруючі могли вільно практикувати тільки ті культові обряди, що належали до їх релігії, і не порушувати громадського порядку і прав інших громадян, а також не провокувати сутичок і непорозумінь між різними релігіями. Сповнення релігійних обрядів поза визначеним для даного релігійного культу місцем і в присутності великого числа віруючих вимагали попереднього дозволу від місцевого органу державної влади. Отримати його було майже неможливо, крім того оскільки радянська пропаганда стверджувала, що абсолютна більшість громадян у країні атеїсти, то будь-яка релігійна діяльність розглядалася як порушення їхніх прав, а отже заборонялася.

Декрет «Про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні культу», прийнятий 26 березня 1966 року, містив повний перелік порушень законодавства про релігійні культу, які вимагали несення адміністративної відповідальності і фінансового покарання. Служителі культу і члени релігійних об'єднань несли відповідальність за організацію і проведення спеціальних зібрань для дітей і молоді в групах освітнього характеру, які не торкалися поширення і передавання культу, з моменту, коли були зорганізовані такі зібрання, і в яких молодь до 18 років виконувала дії релігійного характеру [1, с. 217]. Під групою законодавство розуміло будь-який тип систематичної організації громадян, зібраних служителями культу чи іншими членами релігійних об'єднань з метою вивчення релігії, релігійних питань, або реалізації певних дій, які безпосередньо не належали до передачі релігійного культу, але були поєднані з культом, як, наприклад, спроби створення біблійних груп, недільних або музичних шкіл і т. д. [2, с. 124]. В ст.11 про релігійні об'єднання сказано, що вони не мали права на виконання вищевказаних дій, незалежно від того, чи торкалися вони питань передачі і поширення культу чи ні. Таким чином, віруючі були позбавлені ряду прав та можливостей для задоволення своїх потреб, якими вільно користувалися атеїсти для задоволення своїх. Звичайно, тут не може йти мова про рівність громадян.

До встановлених законодавством адміністративних порушень, що торкалися організації і проведення релігійних зборів, процесій та інших культових церемоній без дозволу на те виконавчих комітетів, входили такі дії: організація молитовних зібрань віруючих поза церквою, або поза іншою культовою спорудою; організація і проведення церемоній та інших релігійних обрядів на відкритому просторі, тобто надворі; організація релігійних процесій та інших культових обрядів поза відведеним для того місцем; організація і проведення релігійних обрядів та інших культових відправ у громадських установах держави (крім випадків, якщо ці дії виконувались в ізольованих місцях, наприклад, в лікарнях, на прохання важкохворих і помираючих, у в'язницях, на прохання ув'язнених, в крематоріях, на цвинтарях) [5, с. 114 - 115].

До адміністративної відповідальності могли притягатись організатори релігійних подій, особи, які прямо проводили релігійні зібрання, порушуючи закон, особи, які надавали свої квартири для релігійних відправ, організатори релігійних

спільнот, які ухилялись від вимог реєстрації релігійної організації, чи групи в органах державної влади тощо [2, с. 7-9; 3, с. 125].

Державні суди розглядали, як правило, тільки ті порушення релігійного характеру, які передбачались в Адміністративному кодексі 1927 року і в Декреті «Про адміністративну відповідальність за порушення законодавства про релігійні культу» 1966 р. До осіб, які порушили законодавство про релігійні культу, але не представляли великої небезпеки, застосовувались санкції громадського характеру [2, с.125].

Найчастіше серед адміністративних санкцій фігурувало фінансове покарання. Його можна вважати за основну форму адміністративних санкцій щодо віруючих.

Якщо закон, інструкції чи інші нормативні документи не встановлювали міри фінансового покарання, тоді суму мали визначити профспілки або виконавчі комітети місцевих рад [5, с. 118 - 119].

Крім фінансового покарання, Адміністративний кодекс передбачав також іншу кару, тобто виправні роботи, як адміністративну санкцію за порушення закону про релігійні культу. Виправні роботи, звичайно, приймалися при несплаті грошового штрафу у визначений час.

Адміністративне право передбачало також конфіскацію майна, тобто примусове забирання майна на користь держави, без повернення власникові. Такий вирок виносився на судовому процесі тільки у певних випадках. В адміністративному порядку до конфіскації майна вдавались у таких випадках: контрабанда та інші злочини прирівняні до контрабанди; перевезення заборонених предметів, якщо вони знайдені під час перевезення; пересилання заборонених предметів поштою, якщо їх виявлено в поштовому відділенні; радіоприймачі, виготовлені без дозволу відповідних державних органів, або ввімкнуті в дію без попередньої реєстрації. До категорії заборонених предметів могла потрапити релігійна література, завезена з-за кордону, або нелегально виготовлена у межах країни тощо [5, с. 120]. Загалом лише протягом 1984 р. до адміністративної відповідальності було притягнуто 3706 віруючих різних конфесій.

Таким чином, адміністративне законодавство УРСР у контексті формування державно-церковних відносин перетворилися з інструменту забезпечення правопорядку на один з механізмів боротьби з віруючими щодо їх права здійснювати культу та реалізувати право свободи совісті. Законодавчо було встановлено цілий ряд обмежень для діяльності релігійних організацій, котрі мали б, зрештою, унеможливити їх функціонування. Аналізуючи використання адміністративного кодексу у боротьбі з віруючими в УРСР, справедливо буде відзначити, що законодавство захищало передусім атеїстів та державу від «втручання», а насправді будь-якого впливу з боку церкви і, водночас, залишало віруючих майже беззахисними перед владою.

Список використаних джерел та літератури

1. Про релігію і атеїстичне виховання: збірн. документів і матеріалів / Упоряд., вступ. ст. і примітки Б. О. Лобовика, Р. С. Приходька. – К.: Політвидав України, 1979. – 260 с.
2. ЦДАВОВ України.– Ф. 4648. – Оп. 7. – Спр. 147. – 140 с.

3. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40 – 80-х роках ХХ століття: Історико-правовий аналіз / Ігор Олексійович Андрухів; [Прикарпатський юридичний ін-т Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ України]. – Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. – 432 с.
4. Вільховий Ю. В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40-х – 70-х років ХХ ст.) : дис. ...канд. істор. наук: 09.00.11 / Юрій Віталійович Вільховий. – Полтава, 2002. – 298 с.
5. Танасійчук А. Релігійна свобода в Україні. Юридично-історичне дослідження законодавства 1919 – 2000 рр./А.Танасійчук. – Івано-Франківськ, Нова Зоря, 2008. – 232 с.
6. Фуров В.Г.Буржуазные конституции и свобода совести./В.Фуров. – М.: Политиздат, 1983. – 95 с.

Олександра Стара

учениця 10 класу НВК №14

м. Кам'янця-Подільського

Науковий керівник: **Ганаба С.О.**,

докт.філос.наук, доцент кафедри
філософських дисциплін

К-ПНУ ім. І.Огієнка

АМБІВАЛЕНТНА ПРИРОДА ВПЛИВУ МЕРЕЖЕВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА ЛЮДИНУ

До культурних форм сучасного світу належить мережа (інформаційне павутиння). Вона постають як нова соціальна реальність, що створює своєрідний медіа космос. Мережі технології продукують собою інші реалії, проникають як в усі соціокультурні практики, аж до повсякдення, так і зачіпають фізіологічну її природу. Мережу не слід сприймати як суто технічний феномен. Уже сьогодні вона досить глибоко й органічно увійшла в світ людини, проникнувши як в усі соціокультурні практики, аж до повсякдення. Вплив інформаційно-мережевих технологій на суспільство і людину має амбівалентний характер. З одного боку, технології відкривають необмежені можливості для саморозвитку, самоствердження та самореалізації людини. Надаючи користувачам можливості вільного доступу до електронних інформаційних ресурсів, вони жодним чином не регламентують обсяг та зміст інформації, не окреслюють напрями її пошуку. На відміну від технологічних новацій попередніх епох інформаційні технології надають можливість не лише зв'язку, а й пошуку невідомого адресата через чати, сайти знайомств, соціальні мережі. В епоху сучасних технологій людина уявляється в ролі збирача та споживача інформації. Схожі погляди висловлює Ж. Атталі. Слово «номад» (кочівник) він використовує як ключовий термін для характеристики культури споживання та визначення стилю життя людства в наш час. Свої думки він ілюструє на прикладі проведення розваг та вільного часу в подорожах. «Вже зараз телебачення дозволяє нам подорожувати в часі і просторі, у реальному і вигаданому світах. Більш того, ми можемо це робити не залишаючи свого затишного крісла. Отже, ми здатні брати участь у кочовому житті через

посередництво телевізора, переключаючи один канал за іншим. Проживаючи життя, яке відкривається через електронні образи, ми у повній безпеці подорожуємо по світу разом з іншими і здобуємо життєвий досвід», – пише Ж. Атталі [1, с. 62]. Сучасна людина-номад повсякчас покидає свій звичний, обжитий нею світ, що є певною точкою опори для неї, перебуваючи у своєрідній культурній паузі, у стані лімінальності. Цей стан є певною формою її ідентичності, який окреслює зміну її статусу та декларує прагнення жити та дбати про своє майбутнє в умовах швидкозмінних суспільних реалій.

Способом життя людини в мережевому суспільстві є не стабільність, а мобільність, постійне перебування в межах різних, культурних комунікативних полів. Бути успішним у наш час видається можливим лише завдяки мобільності. Натомість замкнутість, локальність, інертність прирікають людину на роль вічного аутсайдера в процесах глобальних цивілізаційних трансформацій. Вони свідчать про соціальну деградацію і врешті-решт загибель її як особистості. Рівень здатності людини до мобільності, готовності до прийняття чи неприйняття реалій швидкозмінного світу, на думку Л. Горбунової, перерозподіляє людей на певних ієрархічних суспільних драбинах. За твердженням дослідниці, вони розподіляються на тих, хто може собі дозволити жити в часі, простір для них не має суттєвого значення, та на тих, хто живе лише в просторі і щосили бореться за те, щоб зробити його значимим [4, с. 35]. Боротьба за простір – це погляд у минуле, те, що втратило свою значимість та пріоритети, оскільки у швидкозмінних реаліях простір дедалі більше розпадається на фрагменти, стає уламковим та хаотичним. Сучасне суспільство породжує абсолютно інший вимір культури – віртуальний, який «долає» час та простір. Нові комунікаційно-мережні технології руйнують логічну послідовність часу, змінюють уявлення про простір шляхом зменшення фізичної відстані між об'єктами та здатністю конструювати простір у мережі тощо. Простір набуває рис динамічності, багатовимірності, відкритості, сприяючи «єднанню» різноманітних життєвих укладів, світоглядних цінностей та культурних надбань людства. Завдяки інформаційним мережам стираються межі, ліквідовуються бар'єри, що поділяли світ культури на свій та чужий. Взаємопроникнення культур, нівелювання межі між своїм та чужим стає дедалі інтенсивним, непередбачуваним і, на думку дослідників (зокрема, У. Бека, Е. Тоффлера), спричиняє своєрідний «шок» у культурному середовищі, набуваючи виміру глобальної проблеми існування. У цій неможливості сховатися за межами свого й розкриваються особливості сприйняття чужого, що має амбівалентну природу. З одного боку, наближення чужої, відмінної культури викликає страх втрати традицій і надбань своєї культури, нівелювання її культурної самобутності, а з іншого – зумовлює подолання відчуженості культури, сприяє взаємозбагаченню, вимальовує нові обрії її розвитку. На думку М. Кастельса, людство сьогодні стикається з подвійним викликом – викликом «самобутності в умовах відкритості» [5, с. 167]. Вторгнення «інших світів» кардинально змінює життєві пріоритети, світоглядні орієнтири, стереотипи сприйняття сучасної людини. Вона отримує здатність долати межі свого соціокультурного простору та знайомитися і долучатися до інших світів, позбавляючи їх статусу ворожості. Серед цінностей глобалізованого, мінливого, динамічного світу є потреба в здатності людини до взаємної толерантності та емпатії у прийнятті Іншого, плекання духовної гнучкості та готовності до

компромісів, орієнтування на розуміння життєвих цінностей та пріоритетів, відмінних від звичних, визнання соціальної рівності, оскільки всі люди є однаково цінними.

З іншого боку, здатність втілювати у життя дивовижні можливості та неймовірні бажання містить низку пересторог та небезпек. Особливістю комунікативних відносин у інформаційно-мережевих технологіях є їх здатність суттєво впливати на особистісний простір життя на фоні видимої відсутності просторових обмежень. Безособове спілкування у мережевому просторі здатне суттєво переформатувати життєвий світ людини, стираючи межі між її індивідуальним світом та світом соціального. Її дедалі важче зберегти й розвинути унікальність свого світу у соціальних мережах, блогах, твіттерах тощо. Мережа не є інертною до користувача. Вона виявляє здатність суттєво впливати на його інтелектуальну, емоційну, моральну, духовну, тілесну тощо субстанціональність. Звертаючи увагу на цю обставину, О. Гомілко констатує, що «потрапивши до Мережі, людина не може з неї безболісно виплутатися, бо в ній вона знаходить те, чого їй не вистачало в реальному житті, а саме – могли і бути такою, якою їй хочеться й мріється ...» [3, с. 103]. В умовах мережевої взаємодії контакт між суб'єктами опосередкований технічними засобами: монітором комп'ютера, екраном телевізора тощо. Будь-яка взаємодія, що виникає в процесі навчальної діяльності відбувається завдяки інформаційно-мережевим технологіям та повністю залежить від них. Вони вже не сприймаються як простий засіб, як інструмент досягнення певної навчальної мети, оскільки суттєво впливають на людину та світ у якому вона живе, її комунікативну, емоційну, світоглядно-ціннісну, тілесну сфери тощо. Мережа підміняє їй світ реалій, презентуючи взамін звичним реаліям світ віртуального, вигаданого та ідеального для людини. Потрапляючи в тенета цього світу вона приміряє та демонструє низку образів, які їй не притаманні у реальному житті. У такий спосіб вона отримує можливість проживати низку життів, нехай навіть віртуального характеру. З'явившись у другій половині ХХ століття інформаційно-мережеві технології підпорядкували життя людини та саму людину. За таких умов вона може виявляється цілком «розчиненою» у світі інформації, демонструючи цілковиту залежність від неї. Техніка втрачає свій «нейтральний» характер по відношенню до людини. Звідси виникає проблема осмислення побудови освітніх практик у мережі, яка б не нищила, а, навпаки, розвивала унікальний індивідуальний світ людини. У розгляді цієї проблеми звернемося до акторо-мережевої теорії Б. Латура. В основі його теорії лежить ідея гібридності сучасного світу. Він наголошує, що домінуючими формами життя у соціумі є соціотехнічні гібриди, як-то: «людина-автомобіль», «людина-телефон», «людина-зброя», «людина-комп'ютер» тощо. Намагаючись осмислити й зрозуміти процеси гібридизації французький соціолог у теорії презентує концептуальну рамку соціологічного аналізу, у якому природне стає невід'ємною частиною від штучного. У статті «Про інтероб'єктивність» він з'ясовує принципову відмінність інтеракції людей та взаємодії тварин. Дослідник стверджує, що основна відмінність людських від нелюдських інтеракцій полягає у наявності матеріальних предметів. «Мавпи майже ніколи не використовують об'єкти у своїх взаємодіях. Для людей майже неможливо знайти взаємодію, яка б не вимагала б звернення до техніки», – пише Б. Латур [7, с. 94]. Саме завдяки сенсорам, комп'ютерам, іншій апаратурі стає

можливим комунікативний зв'язок між різними, навіть віддаленими одне від одного місцями тощо. Вони активно приймають участь у людській взаємодії, демонструючи здатність перетворювати просторову мобільність у потік подій. Французький соціолог стверджує, що технічні пристрої у комунікативних практиках виконують не допоміжну роль, а є самостійними учасниками, акторами мережі. У своїй акторно-мережевій теорії він наголошує, що будь-яка істота чи предмет, яка здійснює дію чи підлягає дії приймає участь у комунікативному процесі. Включення матеріальних об'єктів у ансамбль комунікативно-мережевих відносин як повноправних агентів дозволяє їх презентувати як складову дій й взаємодій у гетерогенній мережі відносин. У цьому зв'язку необхідно осмислення та розгляд інформаційно-мережевих технологій як культурних об'єктів і пов'язаних з ними духовно-емоційних можливостей й ризиків. За таких умов виникає необхідність формування інформаційної культури, яка спрямовується на розвиток умінь вибіркового відношення до інформації, її ранжування у процесах самостійного навчання. Основою інформаційною культури особистості можуть стати знання про інформаційне середовище, закони його функціонування, вміння орієнтуватися в інформаційних потоках.

Потреба у розвитку інформаційної культури особистості посилюється із розвитком у користувачів інформаційно-мережевих технологій низки психофізіологічних відхилень і навіть захворювань. Так, Г. Бодровський звертає увагу на формування у сучасних школярів явища «екранної залежності». Воно засвідчує нездатність людини сконцентрувати увагу на певній діяльності, вказує на її гіперактивність, розгубленість. «Дітям, які звикли отримувати інформацію з екрану, важко сприймати усний та писемний текст, оскільки вони не вміють осмислено пов'язувати окремі слова й речення. Вони відчують труднощі сприймати увесь текст у цілому», – констатує Г. Бодровський [2, с. 11]. У дітей з «екранною залежністю» науковці також констатують недорозвиненість дрібної моторики руки, не здатність графічно, образно передавати інформацію, що свідчить про не сформованість певних мозкових структур дитини [2, с. 11]. Таким дітям необхідна постійна зовнішня стимуляція, яку вони звикли отримувати з екрану. В очікуванні нових розваг й вражень вони надають перевагу натисканню кнопки медійних засобів. Як результат збіднення й обмеження спілкування, посилення відчуття самотності, непотрібності світу дорослих, розгубленості, невіри у себе [2, с. 11]. Ще однією серйозною проблемою є неадекватне розуміння що таке ризик. «Стан геймера, який звик мати декілька «життів» і вбивати персонажів у грі, схожий на стан людини з пошкодженою пре фронтальною частиною мозку. Він більше схильний до ризику, не усвідомлює небезпеку і наслідки своїх дій. Це схоже на стан шизофреніка, у якого ця частина мозку також недостатньо розвинена», – наголошує І. Кужелева-Саган [6, с. 229]. Інформаційні пристрої та комп'ютерні технології змінюють звичний світ людини та виявляють здатність контролювати все, починаючи від поведінки і закінчуючи особистісними уподобаннями, думками й мріями тощо. Тому не має нічого дивного у тому, що комп'ютерній техніці все частіше приписуються людиноподібні якості та характеристики, що об'єктивно не має під собою підстав. Аналізуючи зв'язок «людина-комп'ютер» І. Усольцева, виокремлює наступні особливості взаємодії, як «персоніфікація машини, потреба у антропоморфному інтерфейсі і емоційно забарвленій логіці, наявність

різноманітних форм комп'ютерної тривожності, створення в Інтернет-середовищі нового образу «Я» [8, с. 45]. Утилітарність та прагматизм проникаючи у емоційно-ціннісну сферу людського Я, звужують горизонти розвитку особистості, орієнтуючи її насамперед на те, що є істотний та необхідним у конкретний, теперішній момент її життя. «Говорячи мовою психології, моделюється така соціальна ситуація розвитку, яка орієнтована на актуальний рівень, а не на зону найближчого розвитку особистості дитини», – наголошує І. Усольцева [8, с. 47]. Надзвичайне поширення комп'ютерних технологій зумовлює певною мірою дегуманізацію мислення за рахунок посилення формальної логічної компоненти. В умовах інформаційно-мережної моделі освіти зміни відбуваються, насамперед, у когнітивній сфері. Ідентифікуючи своє буття з неіснуючим, людське Я немов розчиняється у ньому, набуваючи повсякчас ознак Іншості. Завдяки цій присутності Іншості в людині, людина отримує можливість вийти за межі загальноприйнятої у суспільстві «норми». Відбувається немовби роздвоєння людської особистості. Світ її свідомого та несвідомого стає фрагментарним. Вона втрачає власну ідентичність і набуває інших Я-образів, уподібнюючись до шизофреніка. Шизофренія як форма безумства постає основним первнем для особистості та революційною силою суспільства. Власне на дану обставину розвитку сучасного суспільства звертають увагу Ж. Дельоз та Ф. Гваттарі. Дослідники вважають, що такий тип особистості є не детермінованим, вільним індивідом – «шизо», котрий повсякчас породжує себе як вільну, позбавлену будь-якої відповідальності та умовностей людину. Вона володіє здатністю сказати і зробити щось просто від свого імені, не запитуючи на те дозволу. Таким чином, у мережевих технологіях ми спостерігаємо антропологічні зрушення, які ґрунтуються на смислових засадах соціокультурного та психологічного відчуження та маргінальності та як наслідок супроводжується аксіологічними трансформаціями.

Таким чином, у мережних технологіях ми спостерігаємо антропологічні зрушення, які ґрунтуються на смислових засадах соціокультурного та психологічного відчуження та маргінальності, які, як наслідок, супроводжується аксіологічними трансформаціями. В умовах цього світу людина позбувається центризму, чітко окреслених смислових меж та сукупності психічних, фізіологічних, пізнавальних й інших здібностей, узвичаєних образів. Її існування у світі означене як безперервним примірюванням нових образів, творенням нових ідентифікацій, так і вмінням від них позбуватися та обирати інші залежно від зміни ситуації чи контексту буття.

Список використаних джерел та літератури

1. Аттали Ж. На пороге нового тысячелетия / Жак Аттали. – М.: Международные отношения, 1993. – 67 с.
2. Бордовский Г. А. Современное образование: какое оно? / Г. А. Бордовский // *Universum: Вестник Герценовского университета. Информационно-аналитический научно-образовательный журнал Российского государственного педагогического университета имени А. И. Герцена. К 215-летию Герценовского университета.* – 2012. – № 1. – С. 10–15.

3. Гомілко О. Метафізика тілесності. Дослідження, розвідки, екскурси / Ольга Гомілко. – К. : Наукова думка, 2001. – 340 с.
4. Горбунова Л. Онтологічні запити на номадичне мислення / Людмила Горбунова // Гуманізм. Людина. Пам'ять (пам'яті професора Валерія Григоровича Скотного) : Матеріали 24 Міжнародних людинознавчих філософських читань (Дрогобич, 2012 р.) / ред. кол. : В. С. Возняк (гол. ред.), О. А. Ткаченко, В. В. Лімоченко. – Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. – С. 32–38.
5. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; [пер. с англ., науч. ред. О. И. Шкаратана]. – М. : ТУ ВИАЭ, 2000. – 608 с.
6. Кужелева-Саган И. «Реперные точки» междисциплинарной рефлексии по проблематике влияния новых медиа на сознание и поведение молодежи / Ирина Кужелева-Саган // Філософія освіти. – 2013. – № 1 (12). – С. 224–227.
7. Латур Б. О интерообъективности: [пер. с англ. А. Смирнова] / Брюно Латур // Социологическое обозрение. – Т. 6. – №2. – 2007. – С. 81–98.
8. Усольцева И. В. Информационно-компьютерные технологии и воспитание / И. В. Усольцева // Педагогика. – 2010. – № 2. – С. 44–50.

Костянтин Трубчанинов,
 учень 10 класу Кам'янець-Подільського
 НВК №8 в складі гімназії та
 загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів
 Науковий керівник: **Шевченко Т.Б.,**
 вчитель історії та правознавства,
 вчитель-методист

ФОРМУВАННЯ НОВОГО ПОЛІТИКО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ УКРАЇНИ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ

У наш час Україні випало вирішувати чимало нагальних проблем, причому, практично одночасно і за дуже непростих обставин. На шляху реформ наша держава стикається з багатьма труднощами, серед яких: сепаратизм в окремих регіонах на сході та півдні, корупція, неефективне управління, недостатнє фінансування регіонів тощо. Одне з актуальних для неї завдань – новий адміністративно-територіальний устрій (АТУ), який сьогодні став аспектом внутрішньої і зовнішньої політики.

АТУ – це система, яка визначає основні територіальні пропорції життєдіяльності суспільства. Історія України склалася так, що кардинальні зрушення в її територіальній організації були пов'язані здебільшого з геополітичними чинниками. Час від часу схеми територіальної організації переглядалися – під тиском як політичних змін, так і економічного розвитку, виникнення нових центрів тяжіння, вичерпаності ресурсів тощо. До перегляду АТУ спонукало і зростання ролі окремих міст.

АТУ має виконувати певні функції, яких потребує держава. Ефективна

організація управління окремими адміністративно-територіальними одиницями (АТО) вимагає узгодження інтересів центру і периферії, раціонального розподілу повноважень між структурними ланками управлінського апарату, врегулювання юридичного становища посадовців всіх рівнів тощо. Зміни в АТУ також пов'язані із змінами адміністративних повноважень (зокрема, запровадження принципу субсидіарності як основи дій регіональних органів влади), перерозподілом фінансів, податків тощо. Тобто фактично йдеться про новий політико-територіальний устрій України.

У пошуку оптимізації моделі сучасного політико-територіального устрою України може придатися зарубіжний досвід становлення і розвитку адміністративних установ та формування територіального поділу. Особливо актуальний досвід політико-територіальних реформ в унітарних державах.

Децентралізація унітарних держав – це політико-територіальний процес перебудови не тільки законодавства, а й політичних інститутів, взаємодій загальнонаціональних і регіональних органів влади та громадських суб'єктів політики. Він веде до все більшого включення адміністративних одиниць в ухвалення політико-владних рішень.

Об'єктом дослідження є конституційне та адміністративне право, державне управління та регіональна політика країн Європейського Союзу (ЄС) та України. Предметом дослідження виступає процес удосконалення АТУ, регіональної політики і державного права в країнах ЄС та в Україні.

Мета даної роботи полягає у виявленні закономірностей у зміні АТУ в країнах ЄС наприкінці ХХІ – на поч. ХХІ ст.

Джерельною базою дослідження є нормативно-правові акти вітчизняного законодавства (Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.) [2], Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (2015 р.) [1], Презентація законопроектів щодо об'єднання та співробітництва територіальних громад (2015 р.) [3] та «Номенклатура територіальних одиниць для статистичного обліку», запроваджена Євростатом (NUTS) [4].

Порівняльно-правовим аналізом відповідних вітчизняних і зарубіжних законодавчих актів з метою визначення ролі органів, які беруть участь у вирішенні питань АТУ (парламент, уряд, глава держави, центральні і місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування) займалися українські політики та юристи: Р. Безсмертний [18], Л. Приполова [15], Л. Тварковська [18] та інші. Географи М. Долішній [6], О. Кучабський [9] висловлювалися з приводу доцільності тих чи інших територіальних змін в Україні. Закономірності та особливості регіональної політики в країнах ЄС стали предметом вивчення зарубіжних політологів і правознавців Ж.-Л. Бьофа та М. Маньяна [5], Ж. Зіллера [8], Ж. Марку [12] (Франція), Х.-М. Кастелла [20] (Іспанія) та багатьох інших.

Серед науковців, котрі досліджували перспективи запровадження системи NUTS в Україні, слід назвати М. Долішнього [6], Т. Забейвороту [7], О. Кучабського [10; 11], А. Мельник [13], А. Павлюка [14], Н. Сорокіну [16]. Так, О. Кучабський за результатами характеристики єдиної статистичної системи зазначив, що вона дала змогу забезпечити в країнах ЄС уніфіковану, прозору й ефективну модель статистичного моніторингу та на основі цього реалізувати гнучку регіональну політику [11]. Отже, систему NUTS можна розглядати як один з

важливих засобів європейської інтеграції. Відповідно, враховуючи засади зовнішньої політики, впровадження системи NUTS в Україні стає необхідним і неминучим, адже це продиктовано процесами суспільно-політичного та економічного розвитку світової спільноти.

Сьогодні все ще бракує ґрунтовних науково-прикладних досліджень окресленої проблеми вітчизняними науковцями. Для України було б доцільно статистичні одиниці NUTS 1 (3–7 млн. жителів) прив'язати до соціально-економічних районів (надобласних регіонів). Так, 1997 р. колектив вітчизняних науковців на чолі з М. Долішнім виділив 6 соціально-економічних районів. У найменшому – Харківському (Харківська, Сумська і Полтавська області) – у 1995 р. проживало 6287 тис. осіб, у найбільшому – Центральному (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська, Вінницька і Хмельницька області) – тоді ж мешкало 12340 тис. чол. [6]. Враховуючи те, що сьогодні населення України в цілому і по регіонам менше, ніж у 1995 р., фактично названі райони відповідають рівневі NUTS1.

У 2014 р. фахівці ЄС, які підготували звіт про створення карти регіонального розподілу державної допомоги в Україні, зазначали, що за кількісними параметрами населення з 27 АТО найвищого рівня NUTS 1 в Україні відповідали лише дві: Донецька і Дніпропетровська області, рівню NUTS 2 – 23 області та м. Київ, NUTS 3 – м. Севастополь [17, с. 21]. О. Кучабський вважає, що найскладнішим для нашої держави може бути визначення одиниць NUTS 3 [10].

Як відомо, один із ініціаторів реформи АТУ за президентства В. Ющенка Р. Безсмертний є прихильником трирівневої системи АТУ, яка має складатись із громади (не менш як 5 тисяч мешканців); району, міста-району (не менш як 70 тисяч мешканців); регіону, АРК, міста-регіону (із населенням не менш як 750 тисяч). На його думку, формування 33 регіонів мало сприяти підвищенню рівня надання послуг громадянам [18]. Проте чимало дослідників схиляються до ідеї макрорегіоналізації, тобто необхідності поділу країни на 6–9 регіонів (країв), які складатимуться з 250–500 районів [18].

До NUTS 4 та NUTS 5 відносять переважно сільські райони (комуни у Франції, гміни у Польщі). У нашій державі до цих рівнів можуть бути віднесені АТО місцевого рівня. Сьогодні в Україні проводиться формування спроможних територіальних громад. За методикою, яка схвалена Кабінетом Міністрів України, середня чисельність об'єднаної громади має скласти 9 тис. осіб, середня кількість населених пунктів у громаді – 16, середня площа громади – 400 кв. км. [3]. Проте не всі науковці підтримують об'єднання громад. Так, польський учений-реформатор М. Кулеша висловлює думку, що Україні не слід ліквідувати малі громади, їх треба так чи інакше об'єднати на ґрунті співпраці. Вони могли б делегувати певні повноваження найближчій громаді, але при цьому не втратили свого статусу [19].

Отже, запровадження системи NUTS у зарубіжних державах здійснювалося переважно після проведення реформи АТУ. При адаптації системи АТУ до вимог NUTS у випадках, коли окремі рівні АТУ не відповідали зазначеним вимогам, відбувалося їх об'єднання з новими утвореними регіонами. Систему NUTS для України можна трактувати як один з важливих механізмів її європейської інтеграції. Проте її не слід ототожнювати з моделлю системи АТУ України. Немає

потреби створювати в системі АТУ надобласні регіони та проміжні АТО між областями та районами. Доцільно створити відповідні регіони для соціально-економічного районування під час реалізації державної політики у відповідній сфері. Процес упровадження NUTS може відбуватись незалежно від реалізації адміністративно-територіальної реформи.

Регіоналізація та децентралізація належить до найбільш дискусійних питань. Вони проходять під провідною ідеєю національної інтеграції. Централізована держава, яка управляє регіонами зі столиці, може наражатися в регіонах на опір етнічних меншин або регіональних еліт. У цьому сенсі централізована держава може провокувати сепаратистські поривання. Проте, якщо регіонам надається принаймні часткова політична автономія, то вони можуть краще інтегруватися в єдину державу. У регіонах може розвиватися самобутня культура або економічна політика, творитись регіональна культура та соціальна еліта.

У такому сенсі децентралізація означає, що завдання реалізації права і управління передаються самостійним децентралізованим суб'єктам управління, якими є громади, територіальні округи або регіони. Вони мають власну правову юридичну особу. Демократичні вибори до їх представницьких органів забезпечують демократичну легітимність реалізації права та здійснення управлінської діяльності. Децентралізовані суб'єкти управління самостійно організують своє управління, формують місцеву або регіональну політику, самостійно вирішують, наскільки вони можуть регулювати свої власні справи.

Головним завданням регіонів є їх компліментарна (доповнююча) функція, що пов'язано з процесом європейської інтеграції взагалі. Фактично, європеїзація як певний процес призводить до зміни всієї системи взаємозв'язків – ролі, компетенції співвідношення функцій між органами виконавчої влади, також модифікується система прийняття рішення національними органами влади. Саме у цьому відношенні виявляється компліментарна функція регіонів, що залежить від «ваги» певної держави в структурі ЄС. На сьогодні регіональна політика ЄС сфокусована, по-перше, на «підтягування» менш соціально-економічно розвинених регіонів країн - членів ЄС до рівня більш економічно розвинених регіонів країн Європи; по-друге, на реалізації важливої мети внутрішньої регіональної політики ЄС – ліквідації територіальних диспропорцій економічного та соціального розвитку всередині ЄС.

Таким чином, регіоналізація і децентралізація мають важливий економічний аспект, оскільки створюють умови для економічної конкуренції між регіонами та населеними пунктами. Така економічна конкуренція здатна створити для України оптимальні передумови для подальшого економічного розвитку та зміцнити її позицію в міжнародному поділі праці. Спеціалізація регіонів може цілеспрямовано впливати на покращання умов розміщення промислових центрів, інфраструктури тощо.

Список використаних джерел та літератури

1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 13. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [Електронний ресурс] //

Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>

3. Презентація законопроектів щодо об'єднання та співробітництва територіальних громад [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://decentralization.gov.ua/infographics/item/id/5>. – Назва з титул. екрана.
4. Nomenclature of Territorial Units for Statistics [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Nomenclature_of_Territorial_Units_for_Statistics. – Назва з титул. екрана.
5. Бёф Ж.-Л., Маньян М. Территориальные образования и децентрализация [Електронний ресурс] : реферат книги (Boeuf J-L., Magnan M. Les collectivites territoriales et la decentralization. Paris: La documentation franzaise, 2006), выполненный Ириной Стаф] / Жан-Люк Бёф, Манюела Маньян. – Режим доступу до ресурсу : <http://polit.ru/article/2007/01/15/staf/>. – Назва з титул. екрана.
6. Долішній М. І. Соціально-економічне районування України [Текст] / М. І. Долішній, М. М. Паламарчук, О. М. Паламарчук, Л. Т. Шевчук / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Л., 1997. – 50 с.
7. Забейворота Т. В. Зарубіжний досвід упровадження адміністративно-територіальної реформи в умовах проведення децентралізації влади / Т. В. Забейворота // Теорія та практика державного управління. – 2014. – № 3(46). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2014-3/doc/5/03.pdf>
8. Зіллер Ж. Політико-адміністративні системи країн ЄС: порівняльний аналіз [Текст] / Ж. Зіллер ; пер. з фр. О. Ховхуна. – К. : Основи, 1996. – 420 с.
9. Кучабський О. Адміністративно-територіальна реформа в системі суспільних реформ в Україні [Електронний ресурс] / Олександр Кучабський // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – Вип. 1. – С. 168-175. – Режим доступу до ресурсу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2009-1-23.pdf>.
10. Кучабський О. Г. Перспективи впровадження статистичної системи NUTS в Україні в контексті адміністративно-територіальної реформи / О. Г. Кучабський. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/20062/txts/REGIONALNE%5C06kogkar.pdf>.
11. Кучабський О. Чисельність населення та площа території як критерії формування адміністративно-територіальних одиниць [Текст] / О. Кучабський // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 1 (31) [редкол. : С. М. Серьогін та ін.]. – С. 77-83.
12. Марку Ж. Регионы в странах Европейского союза [Текст] / Ж. Марку // Европейская интеграция: современное состояние и перспективы / Под ред. Д. В. Паньковского. – Минск : Эксперт, 2001. – С. 61-94.
13. Мельник А. Региональная политика ЕС и Украины в условиях углубления противоречий глобализации [Текст] / Алла Мельник, Виктория Адамик // Журнал европейской экономики. – Тернополь, 2013. – Том 12 (№ 1). – С. 63-85.
14. Павлюк А. П. Реформування адміністративно-територіального устрою України: проблеми та перспективи реалізації [Електронний ресурс] / Павлюк А. П. // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 1(2). – С. 159-164. – Режим доступу до

ресурсу: <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/2/4-3-Pavliuk.pdf>

15. Приполова Л. Європейський досвід запровадження номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS) та перспективи для України [Текст] / Людмила Приполова // Віче : Теоретичний і громадсько-політичний журнал. – 2013. – № 12. – С. 26-27.
16. Сорокіна Н. Регіональна політика країн ЄС: досвід для України [Текст] / Наталія Сорокіна // Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України : матеріали 10-ї регіон. наук.-практ. конф. 16 трав. 2013 р., м. Дніпропетровськ / за заг. ред.. Л. Л. Прокопенка. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2013. – С. 213-215.
17. Стюарт Ю. Звіт про створення карти регіонального розподілу державної допомоги в Україні, Листопад 2014 року / Юджин Стюарт, Сігітас Цемнолонскіс, Яна Рогінська [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу : <http://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2014/12/Report-on-Regional-mapping-UKR.pdf>. – Назва з титул. екрана.
18. Тварковська Л. До питання про концептуальні підходи у реформуванні системи адміністративно-територіального устрою в Україні [Електронний ресурс] / Людмила Тварковська // Віче. – 2011. – № 8. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.viche.info/journal/2522/>
19. Штефан В. С. Досвід зарубіжних країн – членів Європейського Союзу у реформуванні адміністративно-територіального устрою [Електронний ресурс] / В. С. Штефан // Проблеми законності / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – 2014. – № 125. – С. 184-192. – Режим доступу до ресурсу : <http://plaw.jav.com.ua/wp-content/uploads/2014/12/184-192.pdf>.
20. Castell J.-M. Spanish autonomic state reform : Catalonia's 2006 new Statute of Autonomy [Електронний ресурс] / Josep-Maria Castellб Andreu. – Режим доступу: <https://www.senshu-u.ac.jp/School/horitu/publication/hogakuronshu/102/castella.pdf>.

ЗМІСТ

Вікторія Вільчинська. Молодіжні субкультури в Україні.....	9
Мирослава Громницька. Галицько-Волинська держава за часів правління Данила Галицького.....	13
Михайло Дужев. Військова та розвідувальна діяльність кобзарів.....	17
Вікторія Олійник. Фрідріх Вільгельм II – «король-філософ».....	20
Олександр Рудик. Військово-економічне та громадсько-політичне становище Поділля в роки Першої світової війни (липень 1914 – березень 1917 рр.).....	23
Марина Сомик. Використання адміністративного кодекси у боротьбі з релігією та церквою в УРСР (історико-правовий аналіз).....	28
Олександра Стара. Амбівалентна природа впливу мережевих технологій на людину.....	31
Костянтин Трубчанінов. Формування нового політико-територіального устрою України: європейські орієнтири.....	36